

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Sandra Raudsepp

SÜSTEMAATILINE SÜÜTEGUDE TOIMEPANEMINE - MÕISTE SISUSTAMINE
SISERIIKLIKU KOHTUPRAKTIKA ANALÜÜSI KAUDU

Magistritöö

Juhendaja PhD Marko Kairjak

TALLINN 2016

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. Korduv süütegude toimepanemine	10
1.1 Süstemaatilisus kui õiguslik termin karistusõiguses	10
1.2 Süstemaatiliselt toimepandud süüteo olemuslikud põhitunnused Riigikohtu praktikast lähtuvalt	14
2. Sarnaste tunnustega koosseisude eristamine	18
2.1 Jätkuv süütegude toimepanemine	20
2.2 Vältav süütegude toimepanemine	23
2.3 Korduv süütegude toimepanemine	25
3. Süstemaatiliselt toime pandud varavastased süüteod	28
3.1. Kohtupraktikast tulenevad kohustuslikud elemendid	28
3.2 Esimene eeldus – (vähemalt) kolm toimepandud süütegu	30
3.3 Teine eeldus – süütegude omavaheline seos	33
3.4 Kolmas eeldus – ajaline piirang süütegude toimepanemise vahel	35
3.5 Neljas eeldus – süütegude toimepanemine kui elustiil	38
4. Sisulised vastuolud ühtse kohtupraktika kujundamisel	44
4.1. Riigikohtu lahendid kui õigusallikad	44
4.2 Vastuolud kehtivas praktikas	47
4.2.1. Kõrvalekalded Riigikohtu praktikast madalama astme kohtute poolt	47
4.2.2 Vastuolud ühtse ajalise piirangu kohaldamisel	49
4.3 Ülevaade tekkinud probleemidest	51
4.3.1. Ettepanekud	54
KOKKUVÕTE	57
SYSTEMATICALLY COMMITTED OFFENCES – THE NATURE AND CONCEPT ACCORDING TO ESTONIAN CASE LAW	61
SUMMARY	61
KASUTATUD MATERJALID	66
Kasutatud kirjandusallikad	66
Kasutatud kohtupraktika	66
Kasutatud õigusaktid	68
Kasutatud internetipõhised allikad	68
Lisa 1. Õigusaktide ja kohtulahendite lühendid	69

SISSEJUHATUS

Kehtiv karistusseadustik (edaspidi KarS) näeb ette vastutuse süstemaatilise varguse eest (KarS § 199 lg 2 p 9), kuid samas ei ava täiendavalt mõiste olemust ning kõnealuse koosseisu täitmise tingimusi.

Enne KarS-i jõustumist selgitas Riigikohus oma praktikas süstemaatilise õigusrikkumine olemust ning selle pinnalt kujundas ka omapoolse käsitlemise antud olukorra suhtes.

Riigikohus selgitab oma varasemas praktikas, et kuriteo süstemaatiline toimepanemine ei iseloomusta kriminaalkoodeksi eriosa samas paragrahvis ettenähtud kuriteo toimepanemise kordi vaid osutab samaliigilise kuriteo jätkuvalle toimepanemisele. Süstemaatilisuse kui vastustust raskendava koosseisulise asjaolu kehtestamisega on seadusandja osutanud sellele, et mõnda liiki kuriteo jätkuva, kuid samas süstemaatilise iseloomuga toimepanek on sedavõrd ohtlikum, et seda tuleb käsitleda kriminaalkoodeksi eriosa vastava paragrahvi erinevas lõikes, kehtestades sellise tegevuse eest rangema karistuse. Kuriteo süstemaatiline toimepanek on rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvalle toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused.¹

Magistriöö teema olulisus seisneb ennekõike selles, et vaatamata olemasolevale seadusandlusele ning Riigikohtu seisukohtadele, on madalama astme kohtud asunud oma praktikas süstemaatiliselt toimepandud süütegude olemust ning mõistet täiendama. Osalt on see tingitud toimepandud süütegude eritaolisusest kuid samas on tekitatud olukord, kus madalamate astmete kohtupraktika pinnalt muutub hädaseks mõiste ühetaoline käsitlemine ning sellest tulenevalt tekib olukord, kus puudub võimalus ka õiguspärase ootuse kujundamiseks.

¹ RKKKo 3-1-1-22-97.

Magistritöö peamiseks probleemiks on asjaolu, et käesolevaks hetkeks on kujunenud olukord, kus ilma otsese vajaduseta ning nähtava õiguslüngata on madalama astme kohtud asunud eelduslikult kohtupraktika rikastamise eesmärgil kujundama ümber varasemat käsitlust käsitletavast olukorrast. Võttes arvesse madalama astme kohtupraktika suurt hulka, saab järeldada, et süstemaatiliselt toimepandud õigusrikkumiste näol on tegemist koosseisuga, mis esineb kohtupraktikas üsna sagedasti. Olukord, kus madalama astme kohtud ilma näilise põhjusega oma seisukohti olemasolevatest erinevaks hakkavad kujundama ei ole aktsepteeritav. Kohtupraktika kujunemise ja kujundamise idee seisneb ennekõike ühtse õiguskindluse loomisel, mille üheks osaks on ka õiguspärase ootuse kujundamine. Kardinaalsed muudatused seisukohtades ei teeni aga eeltoodud eesmärki. Põhjust radikaalseks meelemuutuseks peaksid ennekõike andma kohtu poolt läbivaadatavad materjalid ning nendest nähtuvad erakordsed asjaolud. Kuna süstemaatilise õigusrikkumise mõiste moodustavad neli tingimust selliselt, et ühtegi tingimust ei tohi koosseisu tekkimiseks välja jätta on oluline, et kehtiv kohtupraktika annaks sarnastele olukordadele ka võimalikult sarnaseid hinnanguid ning põhistusi. Ilma eriliste ja ennenägematute asjaoludeta ei ole kohtul põhjust eeltoodud analüüsile tuginedes ka oma seisukohti meelevaldselt ümber kujundada.

Seega on magistritöö peamiseks eesmärgiks anda hinnang Eesti õigussüsteemis kujunenud süstemaatiliselt toimepandud süütegude mõistele ning esitada võimalikult ammendav analüüs süstemaatiliselt toimepandud süütegude kohta, lähtudes erialakirjandusest ning siseriiklikust kohtupraktikast.

Tänaseks on kohtupraktikast nähtuvalt kujunenud olukord, mille kohaselt lähtutakse Riigikohtu peamistest üldistest seisukohtadest ning madalama astme praktika ei anna vaadeldavale mõistele laiendavat tähendust. Ühtse mõistekäsitluse ning ühtlase kohtupraktika nimel tuleks süstemaatilise süütegude toimepanemise mõiste olemust avalda ja kindlamini piiritleda.

Praguseks on kujunenud olukord, kus madalama astme kohtud esitavad kohtuotsustes varasemalt kajastamata seisukohti vaatamata asjaolule, et selleks puudub enamasti otsene vajadus.

28. juulil 2008. a jõustus KarS-i muutmise seadus (RT I, 2008, 33, 299), millega täiendati KarS § 199 lõiget 2 punktiga 9, s.o kehtestati kriminaalkaristus süstemaatilise varguse eest. KarS § 218 esimesse lõikesse lisati tunnus "süstemaatiline vargus", millega välistatakse süstemaatilise varguse subsumeerimine selle paragrahvi järgi väärteoks. Kehtivas õiguses ei ole süstemaatilise varguse mõistet määratletud.² KarS-i muutmise seaduse eelnõu seletuskirjast nähtub, et süstemaatilisusena soovitakse käsitada vähemalt kolme süüteo toimepanemist, mida iseloomustab järjekindel, pidevalt korduv tegevus.³

Sellest tulenevalt saab välja tuua süstemaatilise tegevuse, mis on peamiseks iseloomustavaks terminiks kogu mõiste sisustamisel. Süstemaatilise varguse mõistet on Riigikohtu kriminaalkolleegium oma praktikas esmakordselt käsitlenud kohtuasjas 3-1-1-87-08. Nimetaud otsuses selgitatakse esmalt, et süstemaatilise süütegude toime panemise on seadusandja KarS § 199 lõike 2 punktis 9 kuriteona kriminaliseerinud just seetõttu, et isiku õiguskorda ründav tegevus on järjepidev, võõra omandi rikkumine isiku poolt üha kordub⁴. Selline käsitlus on kujunenud teedrajavaks juhiseks edasise kohtupraktika kujundamisel, kus peamised tunnused on selgelt välja toodud.

Käesolevast tööst nähtub, et kuigi esmapilgul jääb kohtupraktikat vaadates mulje, et praeguseks on välja kujunenud süstemaatilise süüteo toimepanemise mõiste ammendavalt fikseeritud ning vaidluste tekkimise võimalus on kaduvväike. Paraku on tegelik olukord vastuoluline – kohtud annavad süstemaatilisele õigusrikkumisele siiski erinevaid tõlgendusi.

² RKKKo 3-1-1-87-08.

³ KarSi muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgust kättesaadav <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5d28feaf-36c5-235b-1f02-c95b30bfe9b4/Karistusseadustiku-muutmise-seadus/>.

⁴ RKKKo 3-1-1-87-08, p 8.

Sellises olukorras võiks järeldada, et pidev ühetaolise põhistuse kasutamine väljendab hästi reguleeritud ning toimivat süsteemi, kus vastuolude ning eriarvamuste tekkimine on sisuliselt välistatud. Siiski saab sellele vastu vaielda. Üha enam tekib juurde madalama astme kohtupraktikat, milles ilmnevad kohtute uuenevad seisukohad. See on kõnekaks asjaoluks, andes võimaluse vaadelda kujunevat olukorda põhjalikumalt ning kujundades sellest lähtuvalt täiendav seisukoht. Samas tekib olukord, kus erinevad kohtud annavad ühele ja samale mõistele erineva sisuga tähendusi, luues olukorra, kus puudub üks kindel käsitlus sarnasest mõistest. Eeltoodust tulenevalt ei ole kohtupraktikast tulenevalt võimalus kujundada õiguspärast ootust, kuna puudub ühtne olukorra käsitlus.

Riigikohus on leidnud, et süstemaatiliselt toimepanduks saab pidada sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse.⁵ Need kolm vargust peavad Riigikohtu hinnangul olema omavahel seotud, s.o moodustama teatava sisulise süsteemi.⁶ Seega on need kolm vargust üksnes eelduseks, mille alusel hakata edasi kontrollima võimalikku süstemaatilisust isiku käitumises ning eraldi võetuna ei tohiks süütegude toime panemise kolm fakti anda alust eeldada süstemaatilist süütegude toimepanemist.

Süstemaatiline kuriteo toimepanemine on seega peamine tunnus, mis on omane varavastaste süütegude korduvatele toimepanijatele. Lisaks eeltoodule, on vaadeldaval mõistel täiendavaid asjaolusid, mis annavad edasi kogu teema olemust.

Lisaks toimepandud süütegude omavahelise seotuse tingimusele ning kuriteo toimepanija süstemaatilisele tegevusele, on kolmandaks asjaoluks süütegude toimepanemise ajaline mõõde.

⁵ RKKKo 3-1-3-9-00.

⁶ P. Randma, 2013, lk 140.

Kohus lähtub oma praktikas teadmisest, et välja kujunenud menetlus-ja kohtupraktika kohaselt piisab süstemaatilise varguse jaatamiseks (teisisõnu isiku suhtes süüdi mõistva kohtu otsuse tegemiseks) kolme varguse episoodi toime panemisest ühe aasta jooksul.⁷

Karistus mõistetakse kuriteo eest konkreetsele kohtualusele ning on selge, et karistuse mõistmisel tuleb arvestada ka isikut.⁸ Võttes arvesse isiku varasem käitumine kehtiva õiguskorra suhtes on selle pinnalt võimalik ka tema järgnevat käitumis eeldada. Toimepandud vargused on Riigikohtu arvates omavahel seotud eelkõige juhul, kui nende toimepanemine on kujunenud isikule elustiiliks⁹, näiteks hangib isik endale varastades elatist, see on talle püsiva või alatise sissetuleku allikas, või sooritab süütegusid väljakujunenud harjumusest lähtuvalt.

Samas ei tohi süstemaatilist vargust segi ajada jätkuva vargusega, mil isik paneb toime vähemalt kaks tegu, mis on suunatud ühe ja sama objekti vastu, toime pandud ühise tahtlusega, suunatud ühtse kuritegeliku tagajärje põhjustamisele või eesmärgi saavutamisele ning teod on eraldatud üksteisest lühikese ajavahemikuga.

Käesolevas töös antakse ülevaade ka jätkuvuse olemusest, mis võimaldab paremini mõista süstemaatiliste süütegude eritunnuseid ning vältida edaspidi näiliselt sarnaste koosseisude samastamist, kuna esmapilgul võivad toimepandud süüteod olemuselt sarnased näida. Jätkuva teo puhul on tegemist õiguslikult ühe süüteoga ja see kvalifitseeritakse põhikoosseisu järgi.¹⁰ Seega koondub süstemaatilisuse alla täiendav mõõde - kuritegude toimepanemine, kui elustiil.

Töö esemeks on korduvate süütegude olemuse avamine kohtupraktika analüüsi kaudu, tuues välja süstemaatiliste õigusrikkumiste kõrval ka jätkuvad ja vältavad süüteod. Selliselt tuleb esile

⁷ TlnRnKo 1-11-2312/11.

⁸ J. Sootak, 1997, lk 31-36.

⁹ P. Randma, 2013, lk 140.

¹⁰ RKKKo 3-1-1-87-08.

süsteemaatiliste süütegude mõiste olemus ning selle mõiste kujunemine ning muutumine aja jooksul lähtuvalt siseriiklikust kohtupraktikast. Kuna vaadeldava teema osas puudub ammendav erialane kirjandus, on töö koostamisel peamiste allikate kasutatud siseriiklikku kohtupraktikat, kuigi lähtesuundi andvaid Riigikohtu lahendeid on antud teema kohta võrdlemisi vähe, on madalama astme kohtud asunud seda aja jooksul omapoolsete tõlgendustega täiendama. Ammendava süsteemaatilise analüüsi kujundamine eeldab aga varasemat valdkonna käsitlust ning pikemaajalist kohtupraktikat. Seega on antud töö eesmärgiks siseriikliku kohtupraktika ning erialase kirjanduse pinnalt luua analüüs, millest nähtub mõiste kujunemine ning muutumine, andes selliselt võimaluse prognoosida tulevikus tekkida võivaid täiendavaid eriarvamusi ning vaadelda olemasoleva pinnalt kujunevat üldpilti korduvate süütegude toimepanemise osas.

Töö ülesehituses on kasutatud põhimõtet, et kõigepealt on alustatud üldisemast avades süsteemaatilise mõiste olemus ning selle täitmiseks vajalike tunnuste sisu ja tagamaad. Seejärel suundutakse süsteemaatiliselt toimepandud süütegude koosseisuelementide sisu avamiseni analüüsides neid põhjalikult Eesti karistusõiguse valguses siseriikliku kohtupraktika pinnalt. Töö lõpuosas antakse ülevaade ja analüüs ühtse kohtupraktika kujundamisel tekkivatest vastuoludest ning autori omapoolsed ettepanekud tekkinud vastuolude vältimiseks.

Töö esimene osa käsitleb süsteemaatilist süütegude toimepanemist, andes põhjalikuma ülevaate mõiste olemusele ning avades kõiki elemente, mille koosmõjul saab jaatada süsteemaatilist õigusvastast käitumist. Lisaks eeltoodule, käsitletakse töös jätkuvald ja vältavaid süütegusid, tuues välja ka nende mõistete iseloomu. Selliselt on võimalik ülevaatlikult selgitda erinevate soosseisude vaheteo olulisust.

Töö viimane osa on analüüs eelnevast, püüdes välja tuua asjaolud, mille pinnalt tekivad kohtupraktikas erisused ning ettepanekud edasise ühtse praktika kujundamiseks.

Võttes arvesse, et käsitletava teema kohta ei ole eestikeelses õiguskirjanduses piisavalt kajastatud ning probleem on tekkinud ennekõike siseriikliku kohtupraktika pinnalt, on magistritöö kirjutamisel autor kasutanud siseriiklikku kohtupraktikat, vastavat normatiivmaterjali ning erialast kirjandust.

Käesoleva töö kirjutamisel on kasutatud eelkõige võrdlevat meetodit, et uurida kohtupraktika kujunemise tagamaid ning tekkivate erisuste sisulisi sõlmküsimusi ning kitsaskohti. Analüüsi käigus kerkinud probleemidele või vastuoludele on püütud lahendust leida regulatsiooni süstemaatikast või mõttest tulenevalt. Seega on kasutatud ka süstemaatilis-teleoloogilist meetodit.

Magistritöös kasutatakse lühendatud allmärkustega viitamise süsteemi. Vaikimisi on viites esile toodud autori nimi, mitme autorite puhul esimese autori nimi. Autori nimele on viites lisatud allika ilmumisaasta. Allikas sama autori ja sama ilmumisaastaga, on viidete eristamiseks autori nime järel ära märgitud ka allika pealkirja esimene sõna.

1. Korduv süütegude toimepanemine

1.1 Süstemaatilisus kui õiguslik termin karistusõiguses

Kuni 31.08.2002.a kehtinud kriminaalkoodeksi (edaspidi KrK) § 38 p 3 kohaselt käsitleti kuriteo süstemaatilist toimepanemist karistuse mõistmisel raskendava asjaoluna. Enne KarS-i jõustumist pidas Riigikohus vajalikuks tuua eraldi välja süstemaatilise süütegude toimepanemise mõiste ning kohaldada sellele ka rangemat karistust.

Kehtivas KarS-is on süstemaatilisus kui tegevus otsese tunnusega kasutusel erioosa sätetes. Inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastaste süütegude peatükis kasutatakse süstemaatilisuse mõistet kahel korral. KarS § 89 käsitleb inimsusevastaste süütegude toimepanemist ning kasutab süstemaatilise toimepanemise mõistet. Eeltoodud mõistet kasutab ka KarS § 108 varavastaste süütegude sõjategevuse piirkonnas ja okupeeritud territooriumil. Karistusseadustiku kommentaar selgitab, et tegude toimepanemine süstemaatiliselt eeldab väljatöötatud plaani või poliitikat, mis realiseerub vaadeldavas süüteokoosseisus nimetatud korduvates või jätkuvates süütegudes.¹¹ Selline seletus toob välja, et tegemist ei ole juhulsiku olukorraga vaid kindlalt kavatsatud ja eelnevalt koordineeritud tegevusega.

Lisaks eeltoodutele ja töös põhjalikumalt käsitletud koosseisudele kasutab KarS süstemaatilisuse mõistet § 182¹ käsitledes alaealisele alkoholi müümist ja ostmist, § 183 käsitleb narkootilise ja psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseaduslikku käitlemist. Karistusseadustiku kommentaar selgitab, et süüteokoosseisu objektiivse külje täidab nii faktiline kui ka juriidiline retsidiiv¹². Selline tingimus kohaldub ka näitseks süstemaatiliselt toime pandud varguste puhul. Riigikohus on oma otsuses nr 01.04.2004.a otsuses nr 3-1-1-4-04 selgitanud, et süstemaatilisuse jaatamiseks on vajalik tuvastada ka toimepanija ühtne tahtlus oma tegevuse suhtes. Sarnaselt lähtuvad olukorra hindamisel ka madalama

¹¹ KarS Komm.vln. § 89 p 4.1.

¹² KarS Komm.vln. § 183 p.4.2.

astme kohtud.¹³

KarS § 235³ koosseis käsitleb ametiisiku riigivastast mõjutamist, kasutades samuti süstemaatilisuse mõistet. Uue sättena on KarS-is kasutusel § 260¹, mis kasutab süstemaatilisust kui põhikoosseisu tunnust Eestis ilma seadusliku aluseta viibivale välismaalasele täatamise võimaldamise puhul. Varasemalt kehtinud § 260¹ lg 1 p 1 alusel oli seadusliku aluseta Eestis viibivale välismaalasele töötamise võimaldamise üheks kriminaliseerivaks tunnuseks teo toimepanemine järjestikuse 12 kuu jooksul vähemalt teist korda. Säilitamiseks vastutus korduvate, s.t tõsisemate rikkumiste eest, on nimetatud tunnus asendatud süstemaatilisuse tunnusega. Sisuliselt on tegemist sarnase tunnusega, nagu on ette nähtud kehtivas KarS §-s 199 lg 2 p 9.¹⁴

Süstemaatilisuse mõiste on kasutusel ka veel kolmes sättes, millest kaks, § 365¹ ja § 356², jõustunud 01.01.2015.a, käsitlevad vastavalt laevalt saasteainete merre heitmise keelu rikkumist ning selle keelu rikkumist ettevaatamatusest. Nimetatud sätete puhul on eelnõu seletuskiri selgitanud, et nimetatud koosseisud säilitada kuritegudena, lugedes need erinormideks §-de 364 ja 365 suhtes. Samas tuleb direktiivi alusel lugeda kuriteoks ka mere saastamine mitte ainult olulise ja suure kahju tekitamise korral (§ 364), vaid ka süstemaatiliselt.¹⁵ Kuna täiendavaid selgitusi süstemaatilisuse olemusele ei anta, kuid eelnõu varasematest selgitustest nähtub, et süstemaatilisuse mõistet kasutatakse läbivalt KarS §-s 199 lg 2 p 9 tingimustele vastavalt. Viimase sättena kasutab KarS süstemaatilisuse mõistet § 423¹ puhul sätestades sõiduki süstemaatilise juhtimise juhtimisõigusega isiku poolt. Tegemist on korduvate või jätkuvate osategudega, mis on toime pandud süstemaatiliselt. Sellisel juhul omab süstemaatilisus sarnaselt korduvusele tähendust vaid selle süüteokoosseisu tasandil, mille täitmiseks on korduvaid või jätkuvaid osategusid vaja. Eeltoodud sätete kohta antud seadusandja poolsed seletused viitavad ühtselt asjaolule, et kehtiv karistusseadustik kasutab süstemaatilist toimepanemist koosseisutunnustena samasuguses tähenduses, viidates mõiste sisustamisel KarS § 199 lg 2 p-le 4.

¹³ VMKo 1-14-8662, VMKo 1-13-5170, PMKo 1-12-2899.

¹⁴ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Lk 71. Arvutivõrgus kättesaadav: www.koda.ee/public/KarS_MS_SK_131011.doc (02.05.2016).

¹⁵ Samas. Lk 85.

Riigikohus selgitab oma varasemas praktikas toimepandud süstemaatiliste varguste kohta, et kuriteo süstemaatiline toimepanemine ei iseloomusta kriminaalkodeksi eriosa samas paragrahvis ettenähtud kuriteo toimepanemise kordi vaid osutab samaliigilise kuriteo jätkuvalle toimepanemisele. Süstemaatilisuse kui vastustust raskendava koosseisulise asjaolu kehtestamisega on seadusandja osutanud sellele, et mõnda liiki kuriteo jätkuva, kuid samas süstemaatilise iseloomuga toimepanek on sedavõrd ohtlikum, et seda tuleb käsitleda kriminaalkodeksi eriosa vastava paragrahvi erinevas lõikes, kehtestades sellise tegevuse eest rangema karistuse. Kuriteo süstemaatiline toimepanek on rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvalle toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused.¹⁶

Eelkirjeldatud käsitlusest lähtuvalt on kehtivasse KarS-i viidud sisse vastavasisulised muudatused, mille kohaselt on süstemaatilisuse mõiste küll ära märgitud, kuid samas puudub ühtne ja ammendav mõiste käsitlus. Varguse süstemaatilisus tähendab, et isik paneb sarnase käekirjaga vargusi toime ikka ja jälle. Seetõttu iseloomustab peaaegu kahte kolmandikku otsustest see, et isik on mõistetud süüdi enam kui ühes varguse episoodis.¹⁷

02.01.2007.a KarS-i muudatuse ja Riigikohtu praktika järgi oli kujunenud olukord, kus alla 1000 krooni maksva asja vargus ehk pisivargus subsumeeriti KarS § 218 järgi väärteoks. Seadusandja ei pidanud seda olukorda rahuldavaks, juhtides tähelepanu korduvate pisivarguste hulga suurenemisele ning asjaolule, et väärteokaristused korduvate pisivarguste eest ei täida eripreventiivset eesmärki.¹⁸

19.06.2008.a seadusemuudatusega lisati KarS § 199 lõikele 2 uus, 9 punkt, mis näeb ette vastutuse süstemaatiliselt toime pandud varguste eest.¹⁹ Alles alates sellest ajast on võimalik rääkida kolme varguse süsteemist kui varguse iseseisvaks kvalifitseeritud koosseisust. Ühtlasi

¹⁶ RKKKo 3-1-1-22-97.

¹⁷ S.Lind, 2012, lk 639.

¹⁸ J.Sootak, 2008, lk 508.

¹⁹ Karistusseadustiku muutmise seadus. 19.06.2008 – RT I 2008, 33, 199, (lõige 1, 3).

lisati ka § 218 lõikesse 1 tunnus “süstemaatiline vargus”, millega välistatakse süstemaatilise varguse subsumeerimine selle paragrahvi järgi väärteoks.²⁰ Riigikogu õiguskomisjoni arvamuse kohaselt järgneks muudatuse tulemusena kriminaalvastutus varguse süstemaatilise toimepanemise eest. Kriminaalvastutus järgneks, sõltumata sellest, millises või kui mitmes menetluses eelnevaid tegusid on arutatud. Kui isik tabatakse näiteks pisivarguse toimepanemiselt ja menetluse käigus selgub, et ta on eelnevalt toime pannud veel mitu „pisivargust” ja need on süstemaatilist laadi, siis väärteomenetlus lõpetatakse ja kõiki neid episoodide saab arutada koos ühes kriminaalmenetluses. Samuti ei ole süstemaatilisuse seisukohalt oluline, kas eelnevad vargused on kvalifitseeritud väärtegude või kuritegudena.²¹

Kuigi KarS kasutab süstemaatilisuse mõistet, ei anta sellele täpsustavat sisu. Selliselt on kohtutel võimalus ning kohtupraktikast ka nähtuvalt vajadus mõistet iseseisvalt avada. Kehtivas õiguses ei ole süstemaatilise varguse mõistet määratletud.

KarS-i kommentaar selgitab, et süstemaatiline on vargus, mis on toime pandud vähemalt kolmandat korda, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse KarS § 199 lõike 2 punkti 4 mõistes. Süstemaatilisus on järjekindel, pidevalt korduv tegevus. Õigusrikkumiste ajavahemik ei ole süstemaatilisuse moodustamiseks oluline, kuid ei saa olla väga pikk (nt mitte üle aasta).²²

KarS-i muutmise seaduse eelnõu seletuskirjast nähtub, et süstemaatilisusena soovitakse käsitada vähemalt kolme süüteo toimepanemist, mida iseloomustab järjekindel, pidevalt korduv tegevus. Mõistet süstemaatilisus raskendava asjaolu kirjeldamisel kasutas ka enne 01.09.2002.a kehtinud kriminaalkodeks.²³ Vaadeldavat mõistet on alaiüüsitud ka varasemates Riigikohtu otsustes, millest nähtub, et kohtupraktika loeb süstemaatiliselt toimepanduks sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse.²⁴

²⁰ J.Sootak, 2008, lk 508.

²¹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu juurde. – Riigikogu õiguskomisjon: Tallinn 26.03.2008.

²² KarS. Komm. vln. lk 536 p 35.

²³ Karistusseadustiku muutmise seadus. Seletuskiri seaduse eelnõu 225 SE juurde.

²⁴ RKKKo 3-1-3-9-00.

01.01.2015.a jõustunud KarS-i uue redaktsiooniga muudeti senikehtinud miinimumpäevamäära. Kuni 31.12.2014 oli kuriteoga tegu enam kui 64-eurose kahju korral (20 x 3.2), praeguseks aga enam kui 200-eurose kahju korral (20 x 10). Miinimumpäevamäära tõstmine mõjutab varavastaste süütegude kvalifitseerimist, kuna KarS § 218 järgi loetakse väärteoks varavastane süütegu väheväärtuslikuks asja või väheolulise varalise õiguse vastu, mille puhul kahju suurus ei ületa 20 miinimumpäevamäära.²⁵

1.2 Süstemaatiliselt toimepandud süüteo olemuslikud põhitunnused Riigikohtu praktikast lähtuvalt

Aja jooksul on Riigikohus seadusest tulenevat süstemaatilisuse mõistet sisustanud vastavalt vajadustele. Eeltoodud mõiste avamisega on aja jooksul tekkinudjuurde täiendavaid tunnuseid ning selgitavaid juhiseid, aitamaks madalama astmete kohtutel otsuste tegemisel ühetaoliselt seisukohti kujundada.

Riigikohtu 18.02.1997.a lahendist nr 3-1-1-22-97 nähtub, et kuriteo süstemaatiline toimepanemine ei iseloomusta KrK eriosa samas paragrahvis ettenähtud kuriteo toimepanemise kordi, vaid osutab samaliigilise kuriteo jätkuvale toimepanemisele. Lisaks eeltoodule toob Riigikohus samas lahendis välja, et kuriteo süstemaatiline toimepanek on rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvale toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused.²⁶ Siit tulenevalt saab järeldada, et Riigikohus peab peamiseks süstemaatilisuse tunnuseks ennekõike samaliigiliste süütegude toimepanemise jätkuvat olemust, mida ühendavad ennekõike rikkumiste ühised sisemised tunnused.

Riigikohus asus oma 22.08.2000.a otsuses nr 3-1-3-9-00 seisukohale, et süstemaatiliselt toimepanduks loetakse kohtupraktika kohaselt sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest

²⁵ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri p.6.3.

²⁶ RKKKo 3-1-1-22-97.

episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse.²⁷ Sellest saab järeldada, et varasemalt piisas süstemaatilise jaatamiseks ainult asjaolust, et toime oli pandud kolm õigusvastast tegu. Täiendavaid selgitusi sellele mõistele kohus siinkohal ei andnud.

Aja jooksul on toimepandud süütegude rohkusest ning nende erinevatest asjaoludest tulenevad eeltoodud seisukohad saanud täpsustavaid täiendusi.

Riigikohtu 20.04.2009.a otsust nr 3-1-1-87-08 saab vaadata kui ühte põhjalikumalt süstemaatilist süütegude toimepanemist kajastavat otsust. Koos eriarvamustega, annab see laiapõhjalise ülevaate ning argumenteeritud käistluse kogu vaadeldava mõiste olemusest ning selle kohaldamisel tekkida võivatest võimalikest vastuoludest.

Vaadeldavas lahendis oli tegemist olukorraga, kus süüdistatav oli toime pannud kaks õigusvastast tegu (vargus) enne 28.07.2008.a, kui KarS § 199 lg 2 p 9 jõustus ning kolmanda rikkumise pani toime eeltoodud sätte jõustumise järel. Riigikohus selgitab, et süüdistavale määrati karistus et KarS § 199 lg 2 p 9 järgi mitte enne kohaldatava sätte jõustumist toime pandud rikkumiste ees, vaid KarS § 199 lg 2 p 9 jõustumise järgselt toime pandud varguse katse eest. Eeltoodut arvestades leiab kriminaalkolleegium, et süüdistatava poolt enne vaadeldava seadusemuudatuse jõustumist toime pandud vargused KarS § 218 järgi on õiguslikult siduvad uue seaduse kehtimise ajal ja neid tuleb arvesse võtta ka 20.08.2008 toime pandud teo õiguslikul hindamisel. Kohtuotsusest nähtub, et Riigikohtu seisukohalt ei ole oluline, et kolm järjestikkust õigusrikkumist oleksid üksikult võetuna subsumeeritavad KarS § 199 või § 218 alla. Lisaks on vajalik, et isiku poolt toime pandud teod on omavahel seotud, s.t et need üksikud vargused moodustavad teatud sisulise süsteemi. Muuhulgas on oluline pöörata rõhku ka asjaolule, et süstemaatilise varguse mõiste on seotud varem toimepandud vargustega.²⁸ Sellega on kohus nõustunud varasema praktikaga, tuues sealjuures välja täiendavaid asjaolusid süstemaatilise jaatamiseks. Riigikohus toob eeltoodud lahendis välja asjaolu, mille kohaselt ei ole süstemaatilise moodustamiseks süütegude vaheline ajavahemik iseenesest oluline.²⁹

²⁷ RKKKo 3-1-3-9-00, p 5.3

²⁸ RKKKo 3-1-1-87-08 p 10 ja p 12.

²⁹ RKKKo 3-1-1-87-08 p 10.

Riigikohtu kohtuniku Eerik Kergandbergi eriarvamuse kohaselt on oluline, et toimepandud süüteod ei erineks teineteisest mitte pelgalt kvantitatiivselt (sest muidu saaks ju kehtvalt rääkida korduvusest), vaid selles mõttes kvalitatiivselt (sisuliselt), et kohustab kõiki toimepandud süütegusid käsitama seesmiselt seotud süsteemina.³⁰

Samas otsuses on eriarvamusele jäänud ka Riigikohtu kohtunik Jüri Ilvest, kes leiab, et varguse puhul on süstemaatilisus erineval ajal, erineva tahtlusega ja erineva objekti vastu suunatud vargused, mis seadusandja tahte kohaselt kumuleeruvad kolmanda varguse toimepanemisel ja moodustavad - kõik kolm või enam tegu - uue varguse kvaliteedi, mida ka rangemalt karistatakse. Samas leiab ta et eeltoodud kohtuotsusest nähtuvad vastuolud, mille kohaselt võib aru saada, et eelnevate väärtegadega toimepandud ebaõigus ei ole süüdistatavale etteheidetav, see on vaid erilise isikutunnuse aluseks. Kohtunik viitab loogilise vastuolu tekkimisele kohtuotsuse p-ga 10, mille kohaselt süstemaatilisuse jaoks ei ole oluline, kas isik on varasemate varguste eest süüdi mõistetud (õiguslik retsidiiv) või on need tuvastatud alles ühes menetluses (faktiline retsidiiv). Viimase alternatiivi puhul tuleks isikule ette heita üksnes seda vargust, millega ületati kolme varguse piir, kaks esimest aga jääksid teo etteheidetavuse seisukohalt tähelepanuta, moodustades vaid erilise isikutunnuse.³¹

Praeguseks on kujunenud olukord, kus süütegude süstemaatilise toimepanemise peamisteks ning laiapiirilisteks tingimusteks on asjaolu, et kolme omavahel seotud õigusvastase teo toimepanek oleks aset leidnud võimalikult lühikese ajaperioodi jooksul ning kujunenud toimepanijale teataval viisil elustiilikaks või elatusallikaks.

Juhul, kui need nõuded on täidetud, peaks seega olema toime pandud süstemaatiline õigusrikkumine. Kohtupraktika põhjalikumal analüüsil ilmnevad aga teatavad vastuolud. Iga tingimust eraldi vaadeldes nähtub asjaolu, et erinevad kohtud annavad nimetatud asjaoludele omapoolse ning veidi erineva tähenduse, tekitades sellega olukorra, kus esialgu kindlapiiriline

³⁰ RKKKo 3-1-1-87-08 Eerik Kergandbergi eriarvamus.

³¹ RKKKo 3-1-1-87-08 Jüri Ilvesti eriarvamus.

termini kasutus ja kohaldamine muutub hägusemaks, luues selliselt vastuolusid ning võimalusi sarnaseid nõudmisi vastupidiselt tõlgendada.

Vaadeldava mõiste konkreetse formuleeringu puudumise tulemusena on võimalik, et erinevad kohtud sisustavad ühte kindlat mõistet erinevalt ning selle tulemusena ei ole võimalik ühtse ning kestliku kohtupraktika kujunemine pikas perspektiivis. Samas kerkib käesoleva töö koostamiseks läbitöötatud madalama astme kohtulahendistest esile asjaolu, mille kohaselt on KarS § 199 lõike 2 punkti 9 järgi kvalifitseeritavate kuritegude hulk suur, tegemist ei ole asjaoludelt keerukate kohtuasjadega ning mõistetakse karistused ei ole reeglina kuigi karmid.³² Sellest tulenevalt võiks aktsepteerida asjaolu, et neis asjades tehtud otsustes sisalduv karistuse mõistmise põhistus ei ole väga üksikasjalik, vaid põhineb trafaretsel skeemil ning selles tuuakse välja vaid peamised karistust mõjutavad asjaolud (tekitatud kahju suurus, episoodide arv ja sagedus, süstemaatilisuse kõrval teiste kvalifitseerivate tunnuste esinemine jmt), sidudes need mõistetud karistusega. Rõhutada tuleb aga, et trafaretne võib olla põhistuse skeem, mitte aga põhistus tervikuna. Viimasel juhul puudub põhistusel side konkreetse teo ja isikuga. Paraku iseloomustab suurt osa käesoleva töö jaoks läbitöötatud otsuseid just põhistuse trafaretsus ja üldsõnalisus.³³

Pidevalt täienev kohtupraktika annab seega võimaluse vaadelda erinevate kohtute käsitlust süstemaatiliselt toimepandud õigusrikkumiste olemuse sisustamisest. Siinkohal aga tekivad esimesed kitaskohad, mille tulemusena ei ole võimalik olemasolevate kohtulahendite pinnalt luua ühtset arusaama ning kestlikku ettekujutust süstemaatilisuse mõiste sisustamisel.

³² HMKo 1-14-8387, 1-14-8611, 1-14-6373, VMKo 1-13-5155.

³³ S.Lind, 2012, lk 646.

2. Sarnaste tunnustega koosseisude eristamine

Süsteemaatiliste varavastaste süütegude toimepanemise tuvastamiseks on vaja kontrollida vaadeldava mõiste ainuomased tunnused. Riigikohus on leidnud, et süstemaatiliselt toimepanduks saab pidada sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse.³⁴ Riigikohus on eeltoodust nähtuvalt toonud välja kindla seisukoha, mille tulemusena on võimalik küll kaht esmapilgul näiliselt sarnast olukorda siiski erinevalt käsitleda vaadeldes ennekõike koosseisudele omaseid tunnuseid.

Selleks, et oleks võimalik anda õiguslik hinnang isiku teole, on esmalt vaja kindlaks teha, millise teo isik toime pani. Samuti tuleb pöörata tähelepanu sellele, et kas isik pani toime ühe või mitu tegu. Inimkäitumine kui selline koosneb erinevatest osategudest – tegevustest ja tegevusetustest, mis omavahel põimuvad, üksteist katkestavad või üksteisega paralleelselt kulgevad.³⁵ Eeltoodust lähtudes saab järeldada, et toimepandud rikkumise õigeks kvalifitseerimiseks on vajalik konkreetne vahetegu sarnaste tunnustega koosseisude vahel. Riigikohus on oma 27.05.2011.a otsuses nr 3-1-1-7-11 selgitanud, et esmajoones tuleb tähelepanu pöörata selle teo objektiivsele avaldumisele, hindamaks kas tegemist on õiguslikus mõttes ühe või mitme erineva teoga. Ühe teoga teoühtsuse mõttes on tegemist siis, kui mitu olemuselt sarnast käitumisakti on kantud ühisest tahtlusest ja nad on ajalis-ruumilise läheduse tõttu üksteisega sellisel määral seotud, et kogu käitumine on kolmandale isikule objektiivselt vaadeldav ühtse, kokkukuuluva teona.³⁶ Selliste seisukohtade pinnalt on oluline mõista erinevat tüüpi toimepandud õigusrikkumiste sisulist olemust ning iga süüteo puhul välistada mõne sarnastele tunnustele vastava süüteoga samastamist.

Riigikohus on rõhutanud oma 21.10.2004 otsuses nr 3-1-199-04, et oluline on hinnata teoühtsust. Alles selle kujunenud hinnangu pinnalt on võimalik otsustada, millist toime pandud tegu saab käsitleda tervikteona ja millist osateona. Riigikohus leiab nimetatud otsuses, et isikut ei saa karistada iga osateo toimepanemise eest eraldi, kuna selline käsitus viiks

³⁴ RKKKo 3-1-3-9-00.

³⁵ J. Sootak. Juura 2010, lk 118.

³⁶ RKKKo 3-1-1-7-11, p 14.

teoühtsuse põhimõtte rikkumiseni ja eraldaks ühtse inimekäitumise kunstlikult erinevateks osategudeks.³⁷

Eeltoodust lähtudes saab järeldada, et oluline on silmas pidada, et süstemaatilisuse mõiste kõrval on sarnaste koosseisudena ka jätkuvalt ja korduvalt toime pandud süüteod. Nimetatud süüteotüüpide eristamiseks on vajalik tuvastada osategusid terviktegudest ja jälgida, millal lugeda tegusid üheks kogumiks teopaljususe mõttes ja millal erinevaid osategusid üheks tervikteoks teoühtsuse mõttes. Samas on paljud teod ajaliselt omavahel nii lähedases seoses, et neid tuleb käsitleda teoühtsuse põhimõttest lähtuvalt ühe tervikteona, mille puhul võib tegemist olla jätkuva või vältava süüteoga.³⁸

Jätkuva süüteona käsitleb Riigikohus olukorda, kus mitu ajaliselt lähedast, sama objekti vastu suunatud ja sarnasel viisil toime pandud tegu, mis ka eraldiseisvalt on koosseisupärased, õigusvastased ja süüülised, loetakse üheks teoks, kuna osateod on kantud ühtsest tahtest.³⁹ Seega on süstemaatilisus ja jätkuvus selgelt erinevad süüteotüübid ning jätkuvus on süstemaatilisuse sisu avamiseks sobimatu, ent need tunnused peavad olema eristatavad jätkuva varguse omadest.⁴⁰ Lisaks süüteo toimepanemisele kolm või enam korda peavad süstemaatiliselt toime pandud teod olema omavahel seotud ja moodustama teatud sisulise süsteemi. Teod on omavahel seotud nt siis, kui need iseloomustavad isiku elustiili: isik hangib endale varastades elatist, saab nii püsivat või alalist elatist, sooritab süüteguisid harjumuspäraselt.⁴¹

Käesoleva töö koostamisel läbitöötatud materjalide pinnalt nähtub, et kohtud rõhutavad järjepidevalt koosseisutunnuste täpse tuvastamise olulisust. Selline läbivalt kindel positsioon on taganud olukorra, mille tulemusena ei nähtu analüüsitud kohtupraktika pinnalt olukordi, kus õigusrikkumise tuvastamisel oleks üht koosseisu teisega segi aetud.

³⁷ RKKKo nr. 3-1-1-99-04, p 10.3.

³⁸ S.Pettai. Korduv, süstemaatiline, jätkuv ja vältav süütegu. Magistritöö, Tartu: TÜ õigusteaduskond 2014, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav : http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42791/pettai_siim.pdf?sequence=1

³⁹ RKKKo 3-1-1-4-04.

⁴⁰ J. Sootak. Juura 2009, lk 39.

⁴¹ RKKKo 3-1-1-87-08.

2.1 Jätkuv süütegude toimepanemine

Jätkuva süüteo mõistet on KarS-is kasutatud § 81 lõikes 4, kus selgitatakse süütegude aegumise põhimõtteid. Seega ei ole seaduseandja otseselt selgitanud, jätkuva süüteo olemust. Küll aga selgitab KarS-i kommentaar, et jätkuva süüteo all tuleb mõista olukorda, kus mitu, ajaliselt lähedast sama objekti vastu suunatud ja sarnasel viisil toimepandud tegu, mis ka eraldiseisvalt on koossisupärased, õigusvastased ja süülised, loetakse õiguslikult üheks teoks, kuna osateod on kantud ühtsest tahtest. Jätkuva süüteo korral ei käsitata iga üksikut tegu järjest jätkuva tervikteo kontekstis iseseisvana.⁴²

Võrreldes jätkuva vargusega, kerkivad süstemaatilise varguse puhul esile täiendavad tunnused. Jätkuva teo puhul on tegemist õiguslikult ühe süüteoga ja see kvalifitseeritakse põhikoosseisu järgi.⁴³ Vastupidiselt jätkuvale süüteole, kus toime pannakse küll vähemalt kaks õigusvastast tegu, on süstemaatilise süüteo puhul peamiseks juhtideeks asjaolu, et teod pannakse toime erinevate objektide suhtes.⁴⁴ Selline aspekt toob selgesti välja erinevuse, millest tulenevalt on süstemaatilise süüteo toimepanemine jätkuvast eristatav.

Riigikohus on oma praktikas korduvalt sisustanud jätkuvalt toime pandud süütegude mõistet. Oma 01.04.2004.a lahendis selgitab Riigikohus oma otsuses nr 3-1-1-4-04, et jätkuv süütegu on ühtsest tahtlusest kantud, reeglina ajaliselt lähedaste tegudega sama objekti vastu sarnasel viisil toimepandud süütegu. Jätkuva süüteo korral ei käsitata iga üksikut tegu järjest jätkuva tervikteo kontekstis iseseisvana. Need näiliselt iseseisvad teod ei moodusta kogumit. Oluline on seejuures tähele panna, et igas neist väliselt iseseisvas teos peavad realiseeruma kõik süüteo tunnused: koosseis, õigusvastatus ja süü. Eelnevast tuleneb, et jätkuva süüteo korral on objektiivses mõttes esmatähtis vaadeldavate tegude oluline sarnasus ja subjektiivselt ühtne tahtlus, mis võimaldab konkreetset üksiktegu vaadelda eelnenud, juba lõpule viidud süüteo jätkuna.⁴⁵

⁴² KarS. komm.vln, lk 303.

⁴³ Samas.

⁴⁴ RKKKo 3-1-1-87-08.

⁴⁵ RKKKo 3-1-1-4-04 p 13.1.

Jätkuvus välistab seega nii korduvuse kui ka süstemaatilisuse, sest jätkuva süüteo korral (sama kehtib ka vältava süüteo kohta) on tegemist ühe, süstemaatilisuse korral aga vähemalt kolme eri süüteoga.⁴⁶

Kohtupraktikast nähtub, et jätkuva süüteo olemust on avanud erinevate astmete kohtud, ning erinevad kohtud sisustavad vaadeldavat mõistet sarnaselt.⁴⁷ Viidatud lahendites on kohtud asunud ühtsele seisukohale, mille kohaselt on tegemist jätkuva süüteoga, mis on ühtsest tahtlusest kantud, reeglina ajaliselt lähedaste tegudega sama objekti vastu sarnasel viisil toimepandud süütegu. Jätkuva süüteo korral ei käsitata iga üksikut tegu järjest jätkuva tervikteo kontekstis iseseisvana.

Seega ei teki küsimust jätkuva süüteo olemuse avamise ning selle tuvastamise osas. Piisavalt kitsas tõlgendamine on pannud aluse ühtse kohtupraktika kujunemisele ning selle pinnalt ei ole kohtupraktikast nähtuvalt tekkinud ka märkimisväärsed vasturääkivusi ega mitmeti tõlgendamist.

Tallinna Ringkonnakohus selgitab, et jätkuva süüteoga on tegemist juhul, kui kõik episoodid on toime pandud lühikese aja jooksul (üks päev), teod on suunatud ühe ja sama objekti vastu, tegude vahel seisnes orgaaniline seos ning tegutsetud on ühtse tahtlusega ühel ja samal viisil.⁴⁸ Samas nähtub kohtupraktikast, et jätkuva süüteoga ei ole võimalik samastada tegusid, mis on järjekindlad ja pidevalt korduvad ehk süstemaatilised.⁴⁹ Selline selgitus annab seaduse tõlgendajale ja kohaldajale ülevaate ning selgituse selle kohta, millisel juhul saab vaadelda toimepandud õigusrikkumist jätkuvana ning millisel juhul on tegemist süstemaatilise õigusrikkumisega.

Sarnaselt on vaadeldavat mõistet sisustanud ka Riigikohus, selgitades, et mõiste jätkuv süütegu tähistab olukorda, kus mitu, ajaliselt lähedast, sama objekti vastu suunatud. Sarnasel

⁴⁶ J.Sootak, 2008, lk 509.

⁴⁷ RKKKo 3-1-1-4-04, TrtRnKo 1-06-7969, VMKo 1-14-5824, 1-12-11512, 1-09-5750, HMKo 1-14-10790.

⁴⁸ TlnRnK 1-05-1657.

⁴⁹ TrtRnKo 1-08-7474.

viisil toimepandud teod, mis ka eraldiseisvalt on koosseisupärase, õigusvastased ja süülisel, loetakse õiguslikult üheks teoks, kuna osateod on kantud ühtsest tahtest.⁵⁰

Seega leiab käesoleva töö koostamiseks käbitöötatud kohtupraktikast ammendava selgituse, mille kohaselt on jätkuv süütegu ühtsest tahtlusest kantud, reeglina ajaliselt lähedaste tegudega sama objekti vastu sarnasel viisil toimepandud süütegu. Jätkuva süüteo korral ei käsitata iga üksikut tegu järjest jätkuva tervikteo kontekstis iseseisvana. Need näiliselt iseseisvad teod ei moodusta kogumit. Oluline on seejuures tähele panna, et igas neist väliselt iseseisvas teos peavad realiseeruma kõik süüteo tunnused: koosseis, õigusvastatus ja süü. Jätkuva süüteo korral on objektiivses mõttes esmatähtis vaadeldavate tegude oluline sarnasus ja subjektiivselt ühtne tahtlus.⁵¹

Objektiivselt peab ühiselt hinnatavaid üksiktegusid siduma toimepanemise sarnasus. Sarnased on teod, kus asjade sarnase käigu juures realiseeritakse sama süüteokoosseis, rünnatakse sama õigushüve, ja need teod on omavahel teatud ajalises ning ruumilises seoses. Tegude toimepanemise sarnasus peab esinema süüteo peamistes tunnustes. Asjade sarnane käik ei tähenda seejuures seda, et üksiktegude toimepanemine peaks väliselt olema identne. Toimepanemise sarnasus peab esinema siiski üksnes süüteo peamistes tunnustes. Samuti peab jätkuva tegusid hõlmama ühtne tahtlus.⁵²

Täpsemalt tähendab see, et toimepanija tahtlus hõlmab enne konkreetse osateo lõpuleviimist järgmist tegu, siis näivad need üksikteod objektiivsele kõrvaltvaatajale mitteiseseisvate tegudena ühe teo tähenduses.⁵³ Seega on jätkuva süüteo üheks vältimatuks tunnuseks, et selle kõik üksikud osateod on kantud ühtsest tahtlusest.⁵⁴

Siinkohal võib olukorra näitlikustamiseks tuua kohtuasjad, kus käsitletakse varavastaste süütegude toimepanemist. Sellises olukorras tuleb välja selgitada, kas toime pandud

⁵⁰ RKKKo 3-1-1-31-08 p 7.2.

⁵¹ RKKKo 3-1-1-47-07, PMKo 1-11-5427.

⁵² TlnRnKo 1-09-18162, TlnRnK 1-07-12234, PMKm 1-08-10120.

⁵³ RKKKo 3-1-1-4-04 p 13.1 – 13.2.

⁵⁴ RKKKo 3-1-1-11 p 10.

õigusrikkumised vastavad eeltoodud tingimustele. Lisaks varem esitatule tuleb jätkuva süüteo puhul tuvastada ka asjaolu, et toimepanija tahtlus hõlmab enne konkreetse osateo lõpuleviimist järgmist tegu.⁵⁵

Eeltoodust ilmneb erinevus süstemaatilise varguse ja jätkuva varguse vahel. Jätkuva varguse puhul paneb isik toime vähemalt kaks tegu, mis on suunatud ühe ja sama objekti vastu, pandud toime ühtse tahtlusega, suunatud ühtse kuritegeliku tagajärje põhjustamisele või eesmärgi saavutamisele ning teod on eraldatud üksteisest lühikese ajavahemikuga.⁵⁶ Jätkuva teo puhul on seega tegemist õiguslikult ühtse süüteoga ja see kvalifitseeritakse põhikoosseisu järgi.⁵⁷

Võttes aga ette hüpoteetilise kaasuse, milles isik paneb seitsmel järjestikkusel kuul toime õigusrikkumise sama objekti vastu - varastades ühest ja samast kauplusest 85 pudelit sama marki õlut, võib tekkida küsimus, mille eest saab isikut vastutavaks pidada. Võttes arvesse eeltoodut, asub töö autor seisukohale, et kirjeldatud on jätkuvalt toimepandud süütegu. Esitatud lihtsas kaasuses on võimalik tuvastada, et toime pandud vargused on ajaliselt väga tihedas seoses ning samuti on olemas ka ruumiline seos. Eelduslikult saab järeldada, et toimepandud vargused on juhitud tahtlusest ning toimepandud tegusid seob omavahel toimepanemise sarnasus. Süstemaatilisuse jaatamiseks oleks siinkohal oluline, et isik oleks teod toime pannud erinevate objektide suhtes.

2.2 Vältav süütegude toimepanemine

Sarnaselt jätkuva süüteo mõistele kasutab KarS § 81 lõikes 4 ka vältava süüteo mõistet. Vältavaks süüteoks nimetatakse sellist süütegu, mille puhul süüteokoosseisus kirjeldatud tegu

⁵⁵ TlnRnKo 1-08-2672.

⁵⁶ PMKo 1-11-542, HMKo 1-14-3992.

⁵⁷ RKKKo nr 3-1-1-22-97.

seisneb lisaks õigusvastase olukorra loomisele ka selle säilitamises ehk taastootmises.⁵⁸ Tegu vältab senikaua, kui süüteo koosseisu kestvalt, st ilma oluliste katkestusteta täidetakse.⁵⁹

Peamisteks vältavateks süütegudeks on näiteks pantvangi võtmine (KarS § 135), vabaduse võtmine seadusliku aluseta (KarS § 136) ja mootorsõiduki juhtimine joobeseisundis (KarS § 424). Esimese kahe puhul on süüteo koosseisule vastav tegu teiselt isikult vabaduse võtmine ning tegu kestab seni kaua, kui teo toimepanija, omades kontrolli toimuva üle, kannatanu vabadust piirab. Viimasel juhul on koosseisupäraseks teoks mootorsõiduki juhtimine ning seega kestab koosseisupärane tegevus juhtimise lõpetamiseni. Viimast ei tohi aga segamini ajada küsimusega, kas lõpetatud teo mõju (õigusvastane seisund) kestab. Seda illustreerib asjaolu, et ka isikule põhjustatud raske tervisekahjustus ei kao kohe pärast selle tekitamist, kummatigi ei ole alust lugeda raske tervisekahjustuse tekitamist vältavaks kuriteoks.⁶⁰

Eelvaadeldud kohutulahendile on omapoolse eriarvamuse koostanud Riigikohtu kohtunik Eerik Kergandberg, kelle arvates, ei ole lubatav süüteo vältavuse saavutamiseks "liita kokku" aktiivset tegevust ja hilisemat tegevusetust.⁶¹

Riigikohus selgitab oma 16.06.2008.a otsuses nr 3-1-1-31-08 tunnuseid, mille alusel tuleb teha vahet vältaval ja jätkuval süüteol. Siinkohal toob Riigikohus välja asjaolu, et kui tegevuse toimepanemine on katkenud mitmeks päevaks, ei saa hilisemalt väita, et teo hilisemal jätkamisel, on olnud tegemist ühe ja sama teo jätkamisega.

Seega nähtub vaadeldud kohtupraktika põhjal, et erinevalt süstemaatiliste süütegude mõiste sisustamisele, ei teki kohtutel sisulisi küsimusi jätkuvate ja vältavate süütegude põhistamisel ning nende olemuse avamisel. Sellest tulenevalt keskendub töö suuremas osas süstemaatiliste süütegude mõiste avamisele ning erinevate tunnuste vaatlemisele läbi kohtupraktika, püüdes välja selgitada kohtupraktikas esinevate erisuste tagamaid.

⁵⁸ RKKKo 3-1-1-10-14 p 3.3, RKKKo 3-1-1-38-08 p 7.1, RKKKo 3-1-1-64-07 p.9.

⁵⁹ KarS komm.vln. § 81 lk 302, RKKKo 3-1-1-31-08.

⁶⁰ RKKKo 3-1-1-117-05 p 13.

⁶¹ RKKKo 3-1-1-117. Eerik Kergandbergi eriarvamus.

Täpsustavalt on siinkohal oluline välja tuua selgitavalt, et kui jätkuva süüteo puhul on objektiivselt toime pandud mitu osategu, mida subjektiivse külje - ühtse tahtluse tõttu käsitletakse ühe tervikteona, siis vältava süüteo puhul on nii objektiivne kui ka subjektiivne külg kestvad. Kuna tegevus on kestev on tegemist ühtse tervikteoga ning seega ei saa vältava süüteo puhul terviktegu osategudeks jagada. Vältava süüteo puhul täidetakse üks ja sama süüteo koosseis pidevalt mingitel teineteisele järgnevatel ajahetkedel.

Eeltoodud kirjeldustest juhindudes järeltab käesoleva töö autor, et vältavust ei saa kohaldada näiteks varguse puhul. Kuna siinkohal peab olem selegesti tuvastatavad hetked, mil võõra vallasasja valdus on murtud uue valdaja kasuks.

2.3 Korduv süütegude toimepanemine

Korduvusel on erinevaid õiguslikke tähendusi. Ühel juhul välistab korduvus süütegude kogumi, mis tähendab seda, et samale süüteo koosseisule vastava teo korduvat täitmist loetakse ühe süüteo toimepanemiseks.⁶² Olemuselt näitab korduvus isiku ja kuritegeliku käitumise seost, süüdlase hoolimatut suhtumist õiguskorda ning soovi teostada oma huvisid õigusvastasel viisil.⁶³

Kuni 31.08.2002.a kehtinud KrK nägi muude tunnuste kõrval raskendava koosseisulise asjaoluna ette kuriteo toimepanemise isiku poolt, kes on varem toime pannud sama või mõnda teist liiki loetletud kuriteo, mida võib tõlgendada kui kuriteo korduvat toimepanemist raskendava asjaoluna. Sealjuures on peamine kuritegude korduv, vähemalt teistkordne toimepanemine.

Kehtiv karistusseadustik ei näe karistuste määramisel üldosas ette raskendava asjaoluna korduvalt õigusrikkumiste toimepanemist.⁶⁴ Korduvus kui eriosas ettenähtud kvalifikatsioon on põhjendatud asjaoluga, et korduvalt, eelkõige sama liiki kuriteo toime pannud isiku süü on

⁶² J. Sootak. Juura 2003, lk 57.

⁶³ T. Ullenbruch. Münchener Kommentar zum StGB, Band 1/2,1. Munich: C.H. Beck 2005. § 46.

⁶⁴ KarS Komm. vln § 56 komm 5.4.

suurem, ta ei ole teinud varasemast karistusest vajalikke järeldusi või on ta siis sedavõrd sügavalt negatiivse sotsiaalõigusliku meelestatusega, et paneb kuritegusid toime korduvalt või koguni süstemaatiliselt. Eelmised karistused peavad kujutama endast isikule tehtud hoiatust, kuid uute tegude toimepanemisega näitab ta, et ei ole õppust võtnud, mis suurendab vastavalt isiku süüd.⁶⁵ Kehtiva karistusseadustiku muutmisel on seaduseandja selgitanud, et korduvus tuleb raskendavaks asjaoluks sellistes süüteoliikides, kus isiku ja kuritegeliku käitumise seos on tüüpiline. Mõistagi tuleb arvestada ka kriminoloogilist tausta, lugedes korduva kuriteo rangemini karistatavaks nende kuriteoliikide korral, mis on enam levinud ja mida pannaksegi sageli toime korduvalt (nt vargused ja üldse varavastased süüteod). Eeltoodust tulenevalt on korduvus ühtlustatud kehtivas karistusseadustikus järgmistes sätetes:

§ 199 lg 2 p 4, § 201 lg 2 p 1, § 202 lg 2 p 2, § 209 lg 2 p 1 ja § 214 lg 2 p 1, nähes ette korduvuse varavastaste kuritegude eest.⁶⁶

Juhul, kui õigusrikkuja on toime pannud vähem kui kolm süütegu, tekib sellest ainult korduvus ning süstemaatilisuse koosseisu pole täidetud.⁶⁷ Seega on korduvuse hindamisel ennekõike oluline lähtuda toimepandud rikkumiste arvust. Süstemaatiliselt toimepandud süütegude hindamise valguses on siinkohal oluliseks tunnuseks kuni kahe õigusvastase teo toimepanek, kuigi kohtupraktikast nähtuvalt hinnatakse korduvuse tuvastamisel ka muid täiendavaid asjaolusid sarnaselt süstemaatilisuse tuvastamisele.

Riigikohus on oma 20.02.2007.a otsuses nr 3-1-1-99-06 öelnud, et karistusseadustiku mõtte ja mitmete konkreetsete sätete kohaselt ei tohiks karistuse kohaldamisel lisaks süü suurusele jätta täiendavalt arvestamata ka teoga lahutamatult seotud isikulisi asjaolusid.⁶⁸ Nimetatud kohtulahendi valguses saab sellest seisukohast järeldada, et ka korduvalt toime pandud õigusrikkumiste korral tuleb hinnata muuhulgas ka isikuomadusi. Siinkohal järeldab töö autor et lähtuda tuleks ennekõike süüdistatava elustiilile hinnangu andmisest võttes arvesse tema poolt toime pandud õigusrikkumisi.

⁶⁵ Karistusseadustiku ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. 16.07.2013.

⁶⁶ Samas.

⁶⁷ RKKKo nr 3-1-3-9-00.

⁶⁸ RKKKo 3-1-1-99-06, p 15.

Juhul, kui isik paneb toime korduvalt toime varguseid KarS § 199 lg 1 mõttes, mis kvalifitseeritakse korduvuse puhul KarS § 199 lg 2 p 4 järgi ja alates kolmandast korras KarS § 199 lg 2 p 9 järgi süstemaatilise vargusena. Üheliigilise korduvuse puhul paneb isik toime samaliigilisi süütekoosseise, kuid samal ajal ei mõelda siiski samaliigiliste kuritegude all enamasti mitte ainult samas paragrahvis sätestatud süütegu, vaid ka liigilt lähedasi.⁶⁹

⁶⁹ S.Pettai. Lk 13.

3. Süstemaatiliselt toimepandud varavastased süüteod

3.1. Kohtupraktikast tulenevad kohustuslikud elemendid

Töö keskseks teemaks on süstemaatiliselt toime pandud varavastased süüteod. Sellekohast erialakirjandust on vähe, samuti on vähe ka Riigikohtu lahendeid. KrMS § 2 punktis 4 on sätestatud, et kriminaalmenetlusõiguse allikaks on Riigikohtu lahendid küsimustes, mis ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates või on tõusetunud seaduse kohaldamisel. Vaadeldava seadusesätte tähendus seisneb selles, et esiteks annab see Riigikohtule formaalselt põhimõttelise volituse lahendada küsimusi, mis ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates või on tõusetunud seaduse kohaldamisel. Teiseks on seaduse tasemel fikseeritud ka see, milline tähendus on Riigikohtu sellistel lahenditel tulevaste kohtulahendite tegemise jaoks.⁷⁰ Kuna kehtivas õiguses ei ole süstemaatilise varguse mõistet määratletud, on Riigikohtu praktika käesoleva teema raames vaadeldavad kui kriminaalmenetlusõiguse allikad.

Käesoleval hetkel lähtuvad madalama astme kohtud oma otsustes süstemaatiliste õigusvastaste tegude põhistamisel ennekõike eeltoodud Riigikohtu seisukohtadest ning annavad omapoolseid täiendavaid seisukohti ja kommentaare. Samas nähtub, et süstemaatiliste süütegude toimepanemise rohkus tekitab olukorra, kus kohtud peavad vajalikuks ka omapoolse tõlgenduse lisamist, kuna Riigikohtu seisukohad ei kajasta ammendavalt vaadeldavat mõistet.

Peamiseks teerajajaks on Riigikohtu otsus 3-1-1-87-08, kus selgitatakse esmalt, et süstemaatilise süütegude toime panemise on seadusandja KarS § 199 lõike 2 punktis 9 kuriteona kriminaliseerinud just seetõttu, et isiku õiguskorda ründav tegevus on järjepidev, võõra omandi rikkumine isiku poolt üha kordub. Samas ei tohi süstemaatilist vargust segi ajada jätkuva vargusega, mil isik paneb toime vähemalt kaks tegu, mis on suunatud ühe ja sama objekti vastu, toime pandud ühise tahtlusega, suunatud ühtse kuritegeliku tagajärje põhjustamisele või eesmärgi saavutamisele ning teod on eraldatud üksteisest lühikese

⁷⁰ M. Sillaots, 2001, lk 80.

ajavahemikuga. Jätkuva teo puhul on tegemist õiguslikult ühe süüteoga ja see kvalifitseeritakse põhikoosseisu järgi. Mõiste jätkuv süütegu tähistab olukorda, kus mitu, ajaliselt lähedast, sama objekti vastu suunatud ja sarnasel viisil toimepandud tegu, mis ka eraldiseisvalt on koosseisupärase, õigusvastased ja süüliised, loetakse õiguslikult üheks teoks, kuna osateod on kantud ühtsest tahtest.⁷¹ Sellest lahendist tulevad selgelt välja ainult süstemaatilistele süütegudele omistatavad tunnused, mille kõigi olemasolul on võimalik süstemaatilist süütegude toimepanemist jaatada.

Jüri Ilvest on oma eriarvamuses kriminaalasjale nr 3-1-1-87-08 selgitanud, et süstemaatilise varguse toime panemiseks peab isik aktiivselt tegutsema vähemalt kolmel korral, kusjuures need teod ei või olla suunatud ühe ja sama objekti vastu, olla toime pandud ühise tahtlusega ning suunatud ühtse kuritegeliku tagajärje põhjustamisele või eesmärgi saavutamisele. See eristabki süstemaatilist vargust jätkuvast teost, mille osategusid on küll võimalik kõrvaltvaatajal nii ajas kui ruumis eristada, kuid mis siiski õiguslikult subsumeeritakse üheks teoks.⁷²

Vaadeldud kohtupraktikast nähtub, et süüdlase isiksuse hindamisel arvestatakse nii teo toimepanemisele eelnenud elukäiku (sh varasemaid karistusi) kui ka toimepandud teole järgnenut. Varasemad karistused tulevad karistuse mõistmisel õiguslikult arvesse ainult siis, kui need ei ole karistusregistrist kustutatud. Sellest ei tohi mööda hiilida ka põhjendusega, et ka kustunud karistused näitavad isiku suhtumist. Lisaks võib kohus varasemat süütegu arvestada vaid juhul, kui see on uue süüteoga seotud ning näitab süüdlase hoolimatut suhtumist eelmisses karistusse kui hoiatusse.⁷³

Seega on eeltoodust tulenevalt oluline lähtuda ka teo toimepanija isikust ning asjaolust, et süütegude toimepanemine oleks välja kujunenud elustiiliks.⁷⁴ See on asjaolu, mille pinnalt kajastub kohtute teatav erimeelsus.

⁷¹ RKKKo nr 3-1-1-87-08.

⁷² J.Ilvest, 2009.

⁷³ S.Lind, 2012, lk 643.

⁷⁴ HMKo 1-14-8785, 1-14-7912.

Juhul, kui isik on aasta jooksul pannud toime kolm õigusvastast tegu, võib juba eeldada, et tegemist on isikule omase käitumismustriga ning sellest tulenevalt ka osa tema elustiilist ning harjumustest. Sellise lähenemise kohaselt ei tohiks rolli mängida asjaolu, mis olid toime pandud süüteo esemeks. Kui kolmel korral pandi toime väheväärtusliku asja vargus, siis ilma olukorra täiendava hindamiseta on võimalik viidata süstemaatilise süüteo toimepanemisele. Samas on asjaolude täiendaval hindamisel võimalik täpselt kindlaks teha varguse esemed ning sellest tulenevalt ka järeldused selle kohta, kas tegemist on isikule omase igapäevase käitumismudeliga. Seega on elustiili hindamise küsimus selge ning kohtutel lasub kohustus sellest lähtuda, kuid siiski ilmneb, et selle nõude tõlgendamine on kohtupoolse hinnangu küsimus.

3.2 Esimene eeldus – (vähemalt) kolm toimepandud süütegu

Eeltoodu alusel on võimalik välja tuua peamised tunnused, mille abil saab avada süstemaatilisuse mõistet, kuid sellest hoolimata, ei ole kohtupraktikas välja kujunenud ühtset ja kandvat lõplikku käsitlust vaadeldavast mõistest.

Varasema menetlus- ja kohtupraktika kohaselt piisas süstemaatilise süüteo jaatamiseks kolme varguseepisoodi toimepanemisest ühe aasta jooksul.⁷⁵ Praeguseks on kujunenud olukord selliseks, kus ajalise piirangu osas kindlaid ning üheseid seisukohti ei ole. Kohtud on järeldanud, et sõltuvalt toimepandud süütegude olemusele, tuleb ka ajalist mõõdet selle vastavalt tõlgendada.⁷⁶

Esmalt tuleb tuvastada vähemalt kolme õigusvastase teo toimepanemine, sealjuures ei ole oluline, kas need teod on tuleks üksikult subsumeerida KarS § 199 (kuritegu) või § 218 (väärtegu) alla.⁷⁷

⁷⁵ P. Randma, 2013, lk 140.

⁷⁶ HMKo 1-14-7912, 1-14-3992, 1-14-8639, 1-14-8141.

⁷⁷ TrtRnKo 1-13-4456, HMKo 1-14-8635.

Süsteemaatilise süüteo toimepaneku peamiseks tunnuseks on kolme õigusvastase teo toimepanek, mis on üksnes eelduseks, mille alusel hakata edasiselt kontrollima võimalikku süsteemaatilisust isiku käitumises; eraldivõetult ei ütle süütegude toimepanemise kolm fakti veel midagi.⁷⁸

Kolme õigusvastase süüteo toimepanek on kohtupraktikast tulenevalt ainus tunnus, mille osas ei ole tekkinud erinevaid tõlgendusi erinevate kohtute poolt. Selline käsitus on läbivana kohaldatav.

Riigikohus on oma 22.08.2000.a otsuses nr 3-1-3-9-00 otsuses toonud välja, et senine kohtupraktika loeb süsteemaatiliselt toimepanduks sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist.⁷⁹ Selline Riigikohtu konkreetne ning üheselt mõistetav selgitus on olnud kasutusel ka madalamate astmete kohtute praktikas.

Lähtudes asjaost, mille kohaselt kahe süüteo toimepanek annab korduvuse, ei saa tekkida juhust, kus sellist olukorda vaadeldakse süsteemaatilise süüteo tunnusena. Sellest lähtuvalt on võimalik analüüsitava mõiste sisustamisel kaasata vähemalt kolme õigusrikkumise toimepanekut peamise ning kandva tunnusena.⁸⁰

Eeltoodust on oma seisukohtade kujundamisel lähtunud ka madalama astme kohtud, kaldumata kõrvale vähemalt kolme õigusvastase teo toimepanemise tingimusest. Tartu Ringkonnakohus on oma 03.02.2014.a otsuses nr 1-13-4456 põhjalikult avanud süsteemaatiliselt toime pandud süütegude mõistet.⁸¹ Nimetatud otsuses on esimese ning kandvaima tunnusena nimetatud süsteemaatiliselt toimepandud süütegude jaatamise tingimusena vähemalt kolme õigusrikkumise toimepanemist. Selliselt on võimalik järeldada, et Riigikohtu poolt antud tõlgendamise suunised on võetud kasutusele ning otsuse põhistamisel neist ka lähtutakse.

⁷⁸ TrtRnKm 1-11-11324, HKMo 1-14-4086, 1-14-8068.

⁷⁹ RKKKo 3-1-3-9-00. p.5.3.

⁸⁰ HMKo 1-14-192, 1-14-7231.

⁸¹ TrtRnKo 1-13-4456, p. 10.1.

Süsteemaatiliselt toime pandud süütegude puhul on tegemist sagedaselt toime pandavate rikkumistega ning neid käsitlevat madalama astme kohtupraktikat on palju. Käesoleva töö raames on analüüsi koostamiseks kasutatud valikut jõustunud madalama astme kohtute otsusteks, saamaks ülevaatlikku üldpilti sellest, kas ja kuidas juhendatakse Riigikohtu suunistest madalama astme õiguspraktika kujundamisel.

Harju Maakohus on oma 14.10.2014. a otsuses nr 1-14-7912 selgitanud, et pelgalt fakt sellest, et isik paneb toime kolm varavastast süütegu ei anna veel alust kvalifitseerida tema tegevust KarS § 199 lg 2 p 9 järgi ning nõutavaks on ka nende varguste sisulise seose tuvastamine, siis sellega seondult tuleb osutada kõigepealt sellele, et nii vaatluse all olev süütegu, kui prokuröri osutatud süüdistusaktis märgitud süüteod on toime pandud lühikese ajavahemiku kestel.⁸² Siit nähtub otseselt asjaolu, et kõiki koosseisutunnuseid tuleb hinnata kogumis ning sisulise tervikuna, pöörates rõhku õigusrikkumiste sisulisele olemusele ning ajalisele perioodile, mis ei ole kindlalt fikseeritud vaid peab eeltoodust tulenevalt võimaldama toimepandud süütegude puhul tuvastada rikkumiste omavahelist seotust.

Harju Maakohtu 29.07.2009.a otsuses nr 1-09-11618 on tuvastanud toime pandud varguste süsteemaatilise loomuse tuginedes ennekõike asjaolule, et toime on pandud vähemalt kolm õigusrikkumist ning need on toime pandud lühikese ajaperioodi vältel.⁸³ Selle konkreetse käsitluse pinnalt on võimalik üldistavalt järeldada, et madalama astme kohtud asuvad süsteemaatiliseuse tuvastamisel kindlalt ühisel arusaamal – vajalik on vähemalt kolme süüteo toimepanemist selleks, et muude tunnuste alusel kvalifikatsiooni kinnitada.

Analüüsitud kohtupraktikast nähtus, et kolme süüteo toimepanek on ainsaks tunnuseks, kus kohtupraktikast ei nähtu kõrvalekaldumist. Kuna kahe õigusvastase teo puhul on tegemist ainult korduvusega, siis on selgelt reguleeritud olukord, kus kolme õigusvastase teo toimepanek võimaldab esimest süsteemaatiliseusele omast tunnust tuvastada.⁸⁴

⁸² HMKo 1-14-7912.

⁸³ HMKo 1-09-11618.

⁸⁴ HMKo 1-09-11618, TlnRnKo 1-10-10481, TlnRnKm 1-11-2312.

Edasiselt on oluline tuvastada ka ülejäänud tunnuste keskne olemus ning piiritleda selliselt, et edasiselt oleks võimalik vältida vastuolude tekkimist mõiste tõlgendamisel.

3.3 Teine eeldus – süütegude omavaheline seos

Kolmele õigusrikkumisele lisaks, tuleb kohtupraktika kohaselt tuvastada süstemaatilisuse mõiste koosseisu täitmiseks tuvastada toime pandud rikkumiste omavaheline seos - toimepandud õigusrikkumised peavad olema olemuslikult omavahel seotud.⁸⁵ Seega ei piisa süstemaatiliselt toimepandud süüteo jaatamiseks üksnes kolmest õigusvastasest teost lühikese aja jooksul, vaid nende tingimuste täitmine annab võimaluse ülejäänud tingimuste täitmise tuvastamiseks ning toimepandud süüteod peavadi moodustama teatud sisulise süsteemi.⁸⁶

Süütegude omavahelise seose puhul peetakse siinkohal silmas asjaolu, et toimepandud õigusvastaste tegude puhul peab olema tuvastatav toimepanija käitumismuster ning elustiil.⁸⁷ Oluline on, et õigusvastaste tegude toimepanemisest nähtuks isiku olemuslik käitumine, mille kohaselt on õigusrikkumiste toimepanemine tema igapäevase elu lahutamatu osa.⁸⁸ Selline käsitlus annab võimaluse kohtul hinnata toimepanija olemust ning sellest tulenevalt ka jaatada vaadeldavat tunnust, kui lahutamatu osa süstemaatilisest õigusvastasest käitumisest.

Süstemaatilise varguse mõistet on Riigikohtu kriminaalkolleegium oma praktikas ülevaatlikult käsitlenud kohtuasjas 3-1-1-87-08. Selles otsuses osutatakse, et süstemaatilise süütegude toimepanemise on seadusandja KarS § 199 lõike 2 punktis 9 kuriteona kriminaliseerinud, just seetõttu, et isiku õiguskorda ründav tegevus on järjepidev, võõra omandi rikkumine isiku poolt üha kordub.⁸⁹

⁸⁵ RKKKO 3-1-1-22-97, HMKo 1-13-1848, HMKo 1-13-1180.

⁸⁶ TrtRnKo 1-11-11324.

⁸⁷ Samas.

⁸⁸ VMKo 1-11-12153, TlnRNKm nr 1-15-8393.

⁸⁹ RKKKO 3-1-1-87-08.

Nimetatud lahend on kujunenud peamiseks allikaks antud mõiste avamisel, mis selgitab süstemaatilise õigusrikkumise mõiste olemust. Peamiselt selle lahendi pinnalt on kujunenud edasine kohtupraktika, kuid sellele vaatamata ei ole sellest tulenevalt tekkinud täielikku ja ühtset mõiste käsitlust.

Lisaks eeltoodule, selgitab Riigikohus, et süstemaatilisuse jaoks ei ole oluline, kas isik on varasemate õigusrikkumiste eest süüdi mõistetud (õiguslik retsidiiv) või on need tuvastatud ühes menetluses (faktiline retsidiiv).⁹⁰

Riigikohtu seisukohalt on kuriteo süstemaatiline toimepanek rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvalle toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused.⁹¹

Eeltoodud tingimuse osas ei ilmne analüüsitud kohtupraktikast lähtudes kohtute erimeelsust. Eeltoodu on peamiseks eristavaks tunnuseks eristamaks süstemaatilisi jätkuvatest ja vältavatest õigusrikkumistest. Peamiseks tunnusjooneks on antud juhul asjaolu, et toimepandud süütegudel peab olema ühine sisemine tunnus, mis on otseselt seostatav toimepanija isikuga, tuues välja süütegude toimepanemise kui isiku elustiili lahutamatu osa ning käitumisharjumused, mida toimepanija rakendab igapäevase elu lahutamatu osana.

Riigikohus on leidnud, et süstemaatiliselt toimepanduks saab pidada sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse⁹². Sellisel juhul moodustub teatav sisuline süsteemi, mille alusel saaks hakata edasi kontrollima võimalikku süstemaatilisust isiku käitumises ning eraldi võetuna ei tohiks süütegude toimepanemise kolm fakti anda alust eeldada süstemaatilist süütegude toimepanemist.⁹³

⁹⁰ RKKKO 3-1-1-87-08.

⁹¹ RKKKo 3-1-1-22-97.

⁹² RKKKo 3-1-3-9-00.

⁹³ P. Randma, 2013, lk 140.

Riigikohtu hinnangul peavad need kolm vargust aga olema omavahel seotud. Süstemaatiline kuriteo toimepanemine on seega peamine tunnus, mis on omane varavastaste süütegude korduvatele toimepanijatele.⁹⁴ Lisaks eeltoodule, on vaadeldaval mõistel täiendavaid asjaolusid, mis aitavad mõiste olemust põhjalikumalt avada.

Sellest tulenevalt tekib täiendavaid tingimusi, mille olemasolu korral saab vaadelda süütegude toimepanemist õigusrikkuna süstemaatilise käitumisena. Eelnevast analüüsist nähtub, et erineva astme kohtud on oma otsustes osaliselt sarnastel seisukohtadel. Lahknevused ilmnevad aga viimase tunnuse analüüsis, millest nähtub, et ajaline seos on küll iga kohtu hinnangul süstemaatilise õigusvastase käitumise üks peamistest ja lahutamatutest tunnustest, kuid arvestades süütegude toimepanija isikut ning süütegude sisemist seos, ei ole kindlat üksmeelsust fikseeritud ajalise piirangu kohaldamise osas.

3.4 Kolmas eeldus – ajaline piirang süütegude toimepanemise vahel

Riigikohus on leidnud, et süstemaatiliselt toimepanduks saab pidada sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse moodustades teatava sisulise süsteemi.⁹⁵ Selle alusel saaks hakata edasi kontrollima võimalikku süstemaatilisust isiku käitumises ning eraldi võetuna ei tohiks süütegude toimepanemise kolm fakti anda alust eeldada süstemaatilist süütegude toimepanemist.⁹⁶

Süstemaatiline kuriteo toimepanemine on seega peamine tunnus, mis on omane varavastaste süütegude korduvatele toimepanijatele. Lisaks eeltoodule, on vaadeldava mõistel täiendavaid asjaolusid, mis annavad edasi mõiste olemust põhjalikumalt.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on leidnud, et süstemaatilisuse esimeseks eelduseks on vähemalt kolme süüteoepisoodi olemasolu.⁹⁷ Vähemalt kolme süüteo toimepanemise

⁹⁴ RKKKO 3-1-1-87-08.

⁹⁵ TrtRnKo 1-11-11324.

⁹⁶ RKKKo 3-1-1-87-08 p 10.

⁹⁷ Samas.

ajavahemik iseenesest ei ole süstemaatilise moodustamiseks oluline. Ringkonnakohus leidis, et selle seisukohaga saab soostuda vaid osaliselt; eelnevalt kirjeldatud ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi arusaamad sundisid üheselt järeldusele, et inimese harjumuspärasest käitumisest kõnelevad süüteod peavad teatud juhtudel olema vaadeldavad mingis kindlas ajalises raamistikus.⁹⁸ Sellisest käsitlest tulenevalt on oluline välja tuua asjaolu, et vaidlus puudub selle osas, et ajalise piirangu kehtestamine on vajalik ning esmaoluline.

Samas on Riigikohtu kriminaalkolleegium osundatud lahendis ka märkinud, et ajavahemik nende kolme episoodi vahel ei ole tähtis. Seega tekib olukord, kus õiguspraktikas ilmnevad mõiste sisustamisel teatavad vastuolud. Ringkonnakohus leiab, et selle seisukohaga saab soostuda vaid osaliselt.⁹⁹

Erialases kirjandusest nähtub, et aja jooksul on otsene viide ajalisele piirangule kõrvale jäetud.¹⁰⁰

Analüüsitud kohtupraktikast järeldub, et ajalisel perioodil, mis jääb süütegude toime panemise vahele on siiski oluline koht ning seda käsitletakse siiski olulise tingimusena süstemaatilise käitumise sisustamisel.

Sellisest käsitlest võib välja lugeda küll teatud vastuolu ilmnemise, kuid samas on kohtupraktika läbivaks juhtmõtteks süstemaatiliste õigusrikkumiste toimepanemisel siiski kolme õigusvastase teo toimepanemine, mille omavaheliseks seoseks on ennekõike ajaline määratlus.

Varasemast praktikast nähtubki ajalise piiranguna üks aasta.¹⁰¹ Hiljem on kohtud hakanud seda erinevalt tõlgendama ning lühemaks muutma. See on üks suurimaid ebakohti, mis vaadeldava mõiste sisustamisel tekib.

⁹⁸ P.Randma, 2013, lk 141.

⁹⁹ TrtRnKo 1-11-11324.

¹⁰⁰ Täpsemalt vt J.Sootak. Varavastased süüteod. 2., täiendatud ja ümbertöödeldatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009 lk 40, märgib ajalise piiranguna ühe aasat pikkuse perioodi. J.Sootak, M.Kairjak. Varavastased süüteod.3., täiendatud ja ümbertöödeldatud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, lk 36, kus käsitletakse ajavahemikku küll oluliseks, kuid jäetakse viitamata mingile kindlale ajaperioodile.

Ajaline kriteerium omab kindlasti tähendust juhul, kui toimepandud süütegu oleks eraldiseisvana kvalifitseeritav vaid KarS § 218 järgi väärteona. On ehk mõistetav, et raske on rääkida varguse toimepanemise tulemil saadust kui püsivast elatise või sissetuleku allikast, kui isik varastab kolmel korral vähem kui 64 eurot maksva väheväärtusliku eseme, kuid teeb seda 4-kuuliste intervallidega. Nii nähtub ka otsusest nr 3-1-1-87-08, mille kohaselt pani kahtlustatav toiduainete, esmatarbekaupade ning õlle varguse toime nelja kuu jooksul, milles Riigikohtu kriminaalkolleegium nägi elustiili hankida endale igapäevaseid toiduaineid kauplusest varastamise teel.

Oluline on seejuures ka märkida, et praktikas rõhutatakse läbivalt ajaperioodi tähtsust, mille kestel need õigusrikkumised toime pannakse ning on asutud seisukohale, et kolm toime pandud süütegu peavad leidma aset ühe aasta jooksul. Mõistagi ei ole selline ajalise kriteeriumi kohaldamine aktuaalne ja vajalik juhul, kui näiteks isik varastab niivõrd suure summa või sellises koguses kaupu, et uue õigusrikkumise toimepanek on talle vajalik alles aasta või enama pärast. Siinkohal tuleb aga nentida sedagi, et praktikas käsitataks sellist juhtumit kõigi eelduste kohaselt korduva vargusena KarS § 199 lg 2 p 4 mõttes ning küsimust süstemaatilisusest üldse ei tõusetukski.¹⁰²

Hoolimata sellest, millist perioodi kohtud ajalise siduvuse osas rakendavad, ei ole käesoleva töö autor tuvastanud ühegi astme kohtulahendistest seisukohta, et selleks peetakse perioodi, mis on pikem kui üks aasta. Samas piisab erisuste tekkimiseks ka sellest, kui kohtud sisustavad ajalise piirangu olemust erinevalt kuid mitte pikemana kui üks aasta.

Analüüsitud lahenditest nähtub, et käsitledes ajalist piirangut jõuavad kohtud erinevatele seisukohtadele. Kui algselt peeti aastat perioodiks, mille jooksul kolm toime pandud süütegu andsid korduvuse mõiste, siis hilisemast praktikast nähtub, et aastane periood on liiga pikk. Kuna üheks tunnuseks on ka isiku elustiil, siis aastase perioodi jooksul kolm õigusrikkumist

¹⁰¹ RKKKo 3-1-1-22-97.

¹⁰² TlnRnKo 1-08-2672

toime pannud isiku puhul ei pruugi olla tegemist isikuga, kelle puhul saaks rääkida süütegude toimepanemisest kui süstemaatilise käitumisest ning elustiilist.

Ajaline piirang on seega teatavaks vaidluskohaks. Eeltoodule tuginedes on võimalik edasist analüüsi kujundada, lähtudes erinevate kohtute esitatud põhistustest. Siinkohal mängivad rolli ennekõike teo toimepanija käitumisharjumused, millest tulenevalt kujuneb elustiil. Kolme väheväärtusliku eseme vargus on ühest küljest küll süstemaatilise tegutsemise üks põhitunnus, kuid sellist tegevust ei saa pidada isiku elustiili lahutamatuks osaks ning kõne alla ei saa tulla asjaolu, et süütegusid toime pannud isik näeb sellist käitumist kui sissetuleku allikat ja elatise teenimise võimalust. Samas on aastane piirang põhjendatud juhul, kui kolme toime pannud varguse tulemusena on isik saanud sellisel hulgal rahalisi vahendeid, mille tulemusena tal puudub vajadus sagedasemaks õigusvastaseks käitumiseks.

Sellisel võib järeldada, et hinnata tuleks eeltoodule lisaks ka tegude objekti. Eset, mille suhtes süüteod on toime pannud. Selline lähenemine annaks tunduvalt selgema ning põhjendatuma ülevaate süüteo toime pannud isikust ning tema elukommetest.

Eelnevast analüüsist nähtub, et süstemaatilisuse jaatamise seisukohalt ei ole kohtu jaoks oluline, kas õigusvastaste tegude puhul on tegemist väärtegudega või kuritegudega. Seega on kolme õigusvastase toimepanek aasta jooksul sisuliselt käsitletav küll süstemaatilise käitumisena, kuid olemuselt ei kajastu sellest veel isiku hälbivat olemust. Seega on ajaline aspekt peamiseks kitsaskohaks.

3.5 Neljas eeldus – süütegude toimepanemine kui elustiil

Süü arvestamisel karistuspiiride määratlemiseks peetakse silmas ka süüteo toimepanija isikut seda enam, et süü hõlmab mitte üksnes hetkelisi ajendeid, vaid ka püsivamaid

isikuomadusi.¹⁰³ Kohtupraktikast nähtub, et toimepandud süüteod on omavahel seotud eelkõige juhul, kui nende toimepanemine on kujunenud isikule elustiiliks.¹⁰⁴

Läbivalt nähtub analüüsitud kohtupraktika pinnalt et muuhulgas mängib olulist rolli süü arvestamisel asjaolu, et süütegude toimepanemine on kujunenud isiku elustiili lahutamatuks osaks. Kohtupraktika pinnalt peetakse inimese käitumismustri osaks asjaolu, et isik paneb toime vargusi lähtudes elulistest vajadustest – varastades toiduaineid ja esmatarbekaupu, olles juhitud ennekõike omakasumotiivist. Käesoleva töö autor järeldab analüüsitud materjalide pinnalt, et elustiili osaks on ka selline käitumine, millega isik paneb süütegusid toime harjumusest – harjumus kaupade eest poes mitte maksta. Selline käsitus seostub süstemaatilise süütegude toimepanemise olemuse ühe peamise tunnusega – tuvastades isiku käitumise tema elustiili ning püsivate harjumuste pinnalt, on võimalik avada ja tunnetada toimepandud õigusrikkumiste võimalikku ühtset käitumuslikku mustrit ning selle pinnalt tuvastada seos toimepandud rikkumiste vahel.

Ringkonnakohus selgitab täpsustavalt, et süstemaatilisusega KarS § 199 lõike 2 punkti 9 tähenduses on tegemist siis, kui isik hangib endale varastades elatist, see on talle püsiva sissetuleku allikas või ta sooritab süütegusid väljakujunenud harjumustest lähtuvalt¹⁰⁵.

Käsitledes süstemaatilist vargust kui eluviisisüüd, asuvad kohtud seisukohale, mille kohaselt varguste kestev ja pidev toimepanek peab reegljuhtumil kujutama isikule seega teatud kindla kestuse ja ulatusega sissetulekuallikat või teisisõnu elustiililiselt väljakujunenud ja täideviija poolt omaks võetud alternatiivi kaupade eest tasumisel. Selle seisukoha esitamisel tugines ringkonnakohus seega ka õiguskirjanduses omaks võetud arusaamale süstemaatilisusest kui täideviija poolt korduvalt (seda nt ka vaid sobivatel asjaoludel) toimepandavast süüteost, mis on täideviijale sisuliselt või vähemalt teatud ulatuses elatusallikaks. Selline seisukoht lähtub lihtsast ning praktikas pidevalt kinnitust leidvast tõdemusest, et just vargus on delikt, mida nn harjumuskurjategijad iseäranis tihti või ka ennekõike toime panevad. Seejuures ei pea süütegude toimepanemisest saadav või ka taotletav tulu olema isiku peamiseks

¹⁰³ TlnRnKo 1-12-12417, HMKo 1-13-2008.

¹⁰⁴ TlnRnKo 1-08-2672.

¹⁰⁵ P.Randma, 2013, lk 141.

sissetulekuallikaks; piisab sellest, kui süütegude korduva toimepanemise faktist (teisisõnu nende rohkusest) iseenesest moodustub selline asjaolude kogum, mis kujutab endast sisuliselt juba iseseisva kvaliteediga tõendit ning võimaldab sel viisil esitada tõsikindla väite selle kohta, et isik paneb süütegusid pidevalt toime väljakujunenud elustiilist/harjumusest või lihtsalt öeldes vajadusest lähtuvalt. Kui lähtuda arusaamast, et süüteo süstemaatiline toimepanemine tähendab sisuliselt elustiili, siis võib väita sedagi, et süstemaatiline varas on süütegude toimepanemisega sedavõrd harjunud, et iga varguse üksikakt on tema jaoks sedavõrd tavapäraseks toiminguks ning niivõrd käe sees, et ta ei põrku süüteo toimepanemise hetkel mitte mingite sisemiste moraalseste kõhklaste või vastuväidetega nagu eelnevalt mainitud, tegemist on harjumuskurjategijaga.¹⁰⁶

Eeltoodust lähtudes tehakse vahet kahesuguse süü, nimelt teosüü ja eluviisisüü vahel. Esimese korral lähtutakse üksnes konkreetse kuriteos avalduvast eetilise etteheidetavusest, teisel juhul hõlmab taunitav käitumine ka süüdlase isiksust puudutavaid tahke. Eluviisisüüs sisalduv isiksuse terviklik sotsiaalne hindamine ei ole õigusemõistmise ülesanne. Süüdlase isiksuse hindamisel arvestatakse nii teo toimepanemisele eelnenud elukäiku (sh varasemaid karistusi) kui ka toimepandud teole järgnenut.¹⁰⁷ Samas tuleb tunnistada, et süü mõistest endast tulenevalt ei ole võimalik konstrueerida ainuüksi konkreetse teo pinnalt tehtavat eetilist etteheidet, puudutamata kasvõi mõningal määral isiksust tervikuna.

Seetõttu ei ole välistatud, et teatud juhtudel (retsidiivistid, harjumus- või veendumuskurjategijad, aga ka afektikurjategijad või hüsteerikud) arvestatakse süü ulatuse määratlemisel tegu puudutavate asjaolude kõrval ka isiksust tervikuna ning süü sisu moodustav etteheide hõlmab ka isikuomadusi.¹⁰⁸

Sellest tulenevalt saab järeldada, et lisaks varem vaadeldud süstemaatilise süüteo tunnustele, ei saa kõrvale jätta isikut ning tema olemust - käitumisharjumusi ning elulisi veendumusi. Oluline on tuvastada, kas selline käitumine on isiku enda poolt omaks võetud ning ta käsitleb

¹⁰⁶ TrtRnKo 1-11-11324.

¹⁰⁷ S.Lind, 2012, lk 643.

¹⁰⁸ J.Sootak, 1997, lk 31-36.

õigusvastaste tegude toimepanemist kui elukutset ning püsivat elatusallikat, või on tegude toimepanemine juhitud mingitest täiendavatest asjaoludest.

Madalamate astmete kohtupraktika analüüsist nähtub, et nii maakohtu kui ka ringkonnakohtu üheks peamiseks juhtideeks süütegude korduva toimepanemise lahtimõtestamisel on ennekõike elustiiliga kaasnevad asjaolud.¹⁰⁹ Sellele tuginedes antakse hinnanguid süüteo toimepanija edasist tegevust prognoosides ning karistuse põhjendamisel.¹¹⁰ Eeltoodust nähtub, et olulist rolli kohtuotsuse koostamisel mängib siiski seisukohtade ammendav ning mitmekülgne põhistamine, andes võimaluse tuvastada, et kohus on otsuse tegemisel kaalunud kõiki tingimusi ning tagamaid piisava põhjalikkusega.

Analüüsitud kohtupraktikast nähtub, et kohtulahendite peamiseks kitsaskohaks on ennekõike otsuste ebapiisav motiveeritus. Madalama astme kohtud kasutavad oma otsuste põhistamisel viiteid Riigikohtu lahenditele, kuid ei anna selle omapoolset hinnangut, andes välja otsuseid, mis on üldsõnalised ning ei lähtu mitte konkreetsest asjast ja konkreetsest isikust vaid pigem Riigikohtu lahendist, mille varasemalt esitatud argumente kasutatakse täiendamata kujul trafaretsete selgitustena.

Madalama astme kohtupraktikas on välja kujunenud teadmine, et süstemaatilise varguse jaatamiseks piisab kolme varguseepisoodi toimepanemistest ühe aasta jooksul.¹¹¹ Olukorras, kus isik on lühikese aja jooksul korduvalt toime pannud varavastaseid kuritegusid ning varguste toimepanemine on muutnud isikule elustiiliks, saab tema tegevust varguste toimepanemisel käsitleda süstemaatilisena.¹¹² Seega ei saa pidada õigusvastaste tegude toimepanemisel peamiseks kriteeriumiks süütegude toimepanemiste vahelist aega. Oluline on lähtuda täiendavatest asjaoludest, mille kohaselt on samaväärselt oluline hinnata süütegude toimepanija isikut ning sellest tulenevaid asjaolusid.

¹⁰⁹ HMKo 1-13-1094, HMKo 1-13-1180.

¹¹⁰ HMKo 1-13-1848.

¹¹¹ TlnRnKo 1-08-2672.

¹¹² HMKo 1-10-12786.

Ringkonnakohus on väitnud, et varguste toimepanemisest kui inimese elustiilist ning talle kindla kestuse ja ulatusega sissetulekuallikat pakkuvast tegevusest saab väheväärtuslike vallasasjade varastamise korral rääkida vaid juhul, kui need pannakse toime teatud kindla ajavahemiku vältel, s.o teatud intensiivsuse/tihedusega.¹¹³ Kohus leidis, et nõustuda ei saa seni praktikas kohaldatava ning ka maakohtu otsuses vaikimisi aktsepteeritud seisukohaga, et need kolm episoodi võivad mahtuda ühe aasta sisse. Kohtu hinnangul on raske rääkida varavastasest süüteost, mis on olemuslikult isikule elatiseks või püsivaks/alatiseks sissetulekuallikaks, kui isik tabatakse 12 kuu jooksul kolmel korral vähem kui 64 eurot maksva vallasasja varguselt. See aeg peab olema ringkonnakohtu hinnangul märkimisväärselt lühem ning kohtukolleegium pakkus välja, et süstemaatilisusest saab ajalise kriteeriumi tähenduses rääkida juhul, kui need kolm väheväärtusliku vallasasja vargust on pandud toime kuue kuu, s.o poole aasta kestel. Seejuures otsis ringkonnakohus ka eespool korduvalt viidatud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendist, milles tuvastati süstemaatilisus tegude suhtes, mis olid pandud toime vähem kui nelja kuu kestel.¹¹⁴

Tartu Maakohus toob välja, et olukorras, kus ajaline intervall esimese ja teise episoodi vahel oli üle 6 kuu ning teise ja kolmanda episoodi vahel peaaegu 3 kuud (õigusvastased teod on toime pandud 9-kuulise ajavahemiku jooksul), millest tulenevalt ei ole osategude vahelist ajalist kriteeriumit arvestades võimalik väita, et varastamine oleks isikule saanud süstemaatiliseks harjumuseks ning tavapäraseks käitumiseks¹¹⁵.

Elustiili mõiste on kohtupraktika kaasabil piisavalt põhjalikult küll avatud, kuid annab siiski võimaluse arutleda selle üle, kas elustiili mõiste ja selle olemus on vastavuses määratletuse põhimõttega. Õiguskantsler on selgitanud, et põhiseaduse § 13 lg-st 2 tuleneb määratletuse põhimõte, mille kohaselt peab iga õigusakt olema piisavalt mõistetavalt ja selgelt sõnastatud, et asjaosalised saaksid regulatsioonist aru ning võiksid oma käitumist selle järgi seada. Määratletuse põhimõte on õiguskindluse põhimõtte üks osa.¹¹⁶ Siinkohal ei nähtu seadusest

¹¹³ TlnRnKo 1-08-2672.

¹¹⁴ TrtRnKo 1-11-11324.

¹¹⁵ TMKm 1-12-11698.

¹¹⁶ Õiguskantsleri ülevaade seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega. Vastu võetud 26.09.2002.

otseselt täielikult kindlaid ja fikseeritud tingimusi, mille esinemisel on võimalik teatavaid tagajärgi ning karistusi prognoosida. Samas tasub siinkohal meele pidada Riigikohtu seisukohta, mille kohaselt ei ole süstemaatilisuse jaatamise oluline, et kolm järjestikkust õigusrikkumist oleksid üksikult võetuna subsumeeritavad KarS § 199 või § 218 alla.¹¹⁷ Seega ei eelda süstemaatilisus varasemat karistamist varguse eest, vaid vähemalt kahe varguse varasemat toimepanemist. Sellele vastukaaluks saab tuua näite Belgia kriminaalkoodeksist, mille kohaselt karistatakse isikut, kes pärast süüdimõistmist paneb toime uue kuriteo, ühe astme võrra rangemalt.¹¹⁸ Eestis kehtiv karistusõigus sellist täiendavalt koormavat asjaolu ette ei näe.

Selliselt on võimalik järeldada, et kehtiv karistusõigus avab piisava ülevaatlikkusega ülevaate elustiili olemusest ning on võimalikult üheselt mõistetav vaadeldud mõiste olemus ning selle võimalikud tõlgendamissuunad kohtuotsuse koostamisel.

¹¹⁷ RKKKo 3-1-1-87-08.

¹¹⁸ Ciminal Code of the Kingdom of Belgium. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

4. Sisulised vastuolud ühtse kohtupraktika kujundmises

4.1. Riigikohtu lahendid kui õigusallikad

Praeguseks on kujunenud olukord, kus süstemaatilise õigusrikkumise mõistet kehtiv seadus ei tunne. Kohtupraktikast nähtuvalt on aga tegemist sageli esineva koosseisuga. Sellisel juhul tuleb madalama astme kohtutel oma otsuseid tehes tugineda kehtiva seaduse kõrval ka Riigikohtu praktikale kui õiguse allikale.

KrMS-i § 2 p 4 kohaselt on kriminaalmenetlusõiguse allikateks muuhulgas ka Riigikohtu lahendid küsimustes, mida ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates, kuid on tõusetunud seaduse kohaldamisel.¹¹⁹ Selline säte on samasugusena¹²⁰ kehtinud juba 1998.a juunist ning tähendab seda, et ainsa erandina just kriminaalmenetlusõiguse puhul aktsepteerib seadusandja õigusallikana ka kohtupretsedenti.¹²¹ Samas on seadusega jäänud täpsustamata, milline tähendus on kohtu õigusloomelise tegevuse tulemit sisaldavatel kohtulahenditel tulevikus teiste kohtulahendite tegemise jaoks. Sellele vaatamata võib väita, et Eesti Riigikohtu lahenditel, mis sisaldavad kohtunikuõigust, on alama astme kohtute jaoks faktiliselt eeskujuandev ning ka regulatiivne tähendus.¹²²

Tegemist on selgelt sekundaarse õigusallikaga, mille vajalikkus teatud olukordades tuleneb valdkonna - kohtumenetluse - spetsiifikast: vajadusest leida kiiresti lahendus ka sellises menetluslikus situatsioonis, mida seaduseandja ei ole reguleerinud ja mida ei ole võimalik õigusanaloogia pinnalt lahendada.¹²³

Eeltoodud analüüsist tulenevalt nähtub, et kohaldatavad põhimõtted on küll juhitud KarS-is sätestatud üldtunnustest, kuid Riigikohtu praktika on peamiseks pidepunktiks madalama

¹¹⁹ KrMS § 2 lg 4.

¹²⁰ KrMK § 1 p-s 4 oli sätestatud Riigikohtu lahend õigusallikana küsimustes, mis ei olnud lahendatud muudes kriminaalõiguse allikates või mis on tõusetunud seaduse kohaldamisel.

¹²¹ E. Kergandberg, M.Sillaots, 2006, lk 35.

¹²² M. Sillaots, 2001, lk 79.

¹²³ E.Kergandberg, M.Sillaots, 2006, lk 37.

¹²³ R.Narits, 1995, lk 9, 34, 88-89.

astme praktika kujunemisel. Varasemast erialakirjandusest nähtub, et kohtuotsuseid rakendatakse situatsiooni individuaalseks reguleerimiseks, mille puhul on tegemist inimkäitumise korrastamisega ühekordse reguleerimisakti teel. Sellisele reguleerimisele vastandub normatiivne reguleerimine, mis laieneb kõigile sama liiki juhtudele. Jurisdiktsiooniaktide kui õiguse allikate seos Eesti õiguskorraga on hüpoteetiline. Kohtuorganite tegevusega ei looda õigust ja kõrgemate kohtuinstantside otsused ei ole madalamate kohtute jaoks üldjuhul kohustuslikud. Õigusemõistmise tõrgeteta funktsioneerimise huvides tuleb need puudused konkreetse kohtuasja lahendamise käigus kõrvaldada. Kohtunik ei saa jääda ootama, kuni puuduse kõrvaldab seadusandja.¹²⁴ Kohtunikul on õigus ja kohustus luua õigust, kui kõigi meetodite rakendamisele vaatamata ei ole võimalik kaasust lahendada. Nii ei teki loomulikult üldkohustuslik materiaalne õigus, vaid kohtunik otsustab, mis on üksikjuhtumil õigem.¹²⁵ Riigikohus on selgitanud, et ringkonnakohus peab tema ees kriminaalasja lahendamisel ning seaduse kohaldamisel tõusetunud küsimusi lahendama.¹²⁶

Uuemast erialakirjandusest nähtub, et eeltoodud jäigad seisukohad on muutunud ning ei välistata kategooriliselt kohtuotsuse käsitlemist õiguse allikana vaadeldes seda, kui nõrgalt kohustavat allikat.¹²⁷

Õigusallika üheks obligatoorseks tunnuseks ei pea olema range siduvus. Riigikohtu lahend võib õigusallikana omada ka nii-öelda nõrka siduvusjõudu, mis sisuliselt tähendab kohtu võimalust teatud tingimustel kõrvale kalduda Riigikohtu lahendis esitatud seisukohtadest.¹²⁸

Sellest tulenevalt saab järeldada, et kehtiv Riigikohtu praktika on siiski käsitletav nõrgalt kohustava allikana. Sisuliselt on seega tegemist olukorraga, kus madalama astme kohtud peavad lähtuma Riigikohtu seisukohtadest, pidades samas silmas, et Riigikohtu kohtunik peab õigust edasiarendavas tegevuses põhimõtteliselt piirduma vaid sellega, mis on vajalik konkreetse tema ees seisva elujuhtumi lahendamiseks. Kohtuniku poolt õiguse

¹²⁴ M. Sillaots, *Juridica* 2001 lk 80.

¹²⁵ R.Narits, 1995, lk 9, 34, 88-89.

¹²⁶ RKKKm 3-1-1-49-07, p 8.

¹²⁷ R.Narits, 1997, lk 60-61.

¹²⁸ RKKKo nr 3-1-1-42-99.

edasiarendamine on lubatav vaid seoses õiguse rakendamisega konkreetse elujuhtumi lahendamisel¹²⁹. Eeltoodud põhimõtet tuleks kohaldada ka madalama astme kohtunikel.

Asjaolust, et KrMS § 2 p 4 kohaselt on kriminaalmenetluseõiguse üheks allikaks Riigikohtu lahend, ei tulene maa- ja ringkonnakohtutele absoluutset keeldu püüda leida iseseisvaid ja põhjendatud lahendusi sellistes menetluslikes olukordades, mida seaduseandja ei ole reguleerinud. Välistada ei saa ka seda, et uudne lahendus võib tekkida ka I astme kohtus, kuid vähemalt meie oludes, kus me oleme harjund sellega, et "õigus tuleb ühest kohast", on ilmselt mõistlik, et sellisele uuele lahendusele antakse õigusallikaline tähendus alles kohtusüsteemi kui terviku poolt Riigikohtu vahendusel.¹³⁰ Seega on täiesti mõeldav olukord, et Riigikohtu lahend muutub KrMS § 2 p 4 mõttes kriminaalmenetlusõiguse allikaks just mingit alamastme kohtu menetluslikku lahendust aktsepteerides.¹³¹

Ühegi seadusega ei ole kohtutepoolset õiguse edasiarendamist ära keelatud. Vastupidi, mitmed seadused on loonud suhteliselt soodsad eeltingimused õiguse edasiarendamiseks. Samas on seadusega jäänud täpsustamata, milline tähendus on kohtu õigusloomelise tegevuse tulemit sisaldavatel kohtulahenditel tulevikus teiste kohtulahendite tegemise jaoks. Sellele vaatamata võib väita, et Riigikohtu lahenditel, mis sisaldavad kohtunikuõigust, on madalama astme kohtute jaoks faktiliselt eeskujuandev ning ka regulatiivne tähendus.¹³²

Kohtute üldine põhjendamiskohustus ja tegelikult ka KrMS § 2 p 4 sõnastus siiski eeldavad pretsedendiõiguslikku lahendust eeldava lünga olemasolu kui ka valitud lahenduse otstarbekuse lühikest põhjendamist.¹³³

Olukorras, kus positiivne õigus määratleb süstemaatilise süüteo toimepanemist, on tegemist teatavasisulise lüngaga. Lünkade probleem tekib kõigis õiguskordades, sest elu on väga dünaamiline ning positiivne õigus ei saa kunagi olla lõpetatud süsteem.¹³⁴ Eeltoodud

¹²⁹ M. Sillaots, 2002, lk 81.

¹³⁰ E.Kergandberg, M.Sillaots, 2006, lk 37.

¹³¹ KrMS Komm. vln. Lk 45.

¹³² M. Sillaots, 2002, lk 79.

¹³³ KrMS Komm. vln. Lk 47.

¹³⁴ R.Narits, 1995, lk 86.

analüüsist saab aga järeldada, et antud juhul on tegemist olukorraga, mida seadus küll ei reguleeri piisavalt, kuid vajadus ammendava sõnastuse järgi siiski on. Kui kohtunikul poleks õigust lünkasid täita, siis oleks olukord kindlaks määramatu. Seaduslikkuse põhimõtet kahjustaks see, kui iga erineva juhtumi korral loodaks erinevat õigust.¹³⁵

Seega saab järeldada, et Riigikohtu lahenditel kui õigusallikatel puudub range siduvus. Küll aga võiks sellest, et seadusandja on Riigikohtu teatud lahendid nimetanud õiguse allikaks, järeldada, et instantsiliselt madalama astme kohtud (aga loomulikult ka Riigikohus ise) ei tohiks edaspidi sarnaste juhtumite puhul jätta tähelepanuta Riigikohtu vastavaid lahendeid kui õiguseallikaid. See aga ei tähenda, et Riigikohtu lahendeist kui õigusallikaist (täpsemalt neis fikseeritud õigusreeglid) ei võiks sobiva põhjenduse olemasolul kõrvale kalduda.¹³⁶

4.2 Vastuolud kehtivas parktikas

4.2.1. Kõrvalekalded Riigikohtu praktikast madalama astme kohtute poolt

Tuginedes eelnevale analüüsile, on võimalik teha kokkuvõtvaid järeldusi, mille kohaselt on tekkinud olukord, kus madalama astme kohtud, küll tuginevad kehtivatele Riigikohtu otsustele, kuid samas püüavad neid omapoolsete kommentaaridega täiendavalt sisustada.

Käesoleva töö jaoks läbitöötatud kohtupraktikast nähtub, et kolme järjestikkuse süüteo toimepanemine on kohtute sarnase käsitle kohaselt kogu süstemaatilise koosseisu alustala¹³⁷. Selline käsitus kajastub esmalt karistusseadustiku kommentaaris ning ei jäta selliselt täiendavat tõlgendamisruumi.¹³⁸ Seda seisukohta kinnitab ka asjaolu, et vähem kui kolme süüteo toimepanemise tulemusena tekib ainult korduvus ning süstemaatilisuse koosseisu pole täidetud. Lähtudes asjaost, mille kohaselt kahe süüteo toimepanek annab korduvuse, ei ole võimalik asjaolu, kus sellist olukorda vaadeldakse süstemaatilise süüteo

¹³⁵ I.Lillo, 2000, lk 368 jj.

¹³⁶ M.Sillaots, Juridica 2001, lk 83.

¹³⁷ HMKo 1-09-11618, TlnRnKo 1-10-10481, RKKKo 3-1-1-87-08.

¹³⁸ KarS. komm.vln, lk 536, p 35.

tunnusena.¹³⁹ Seega saab järeldada, et kohtute erimeelsused on süstemaatilise süüteo tunnuste sisustamisel vaid osalised ega kattu kogu ulatuses.

Riigikohtu vähesest praktikast nähtuvad selgelt süstemaatilise süüteo mõiste sisustamise tingimused, andes selliselt võimaluse madalama astme kohtutele kandvad suunised oma otsuste kujundamiseks. Riigikohtu seisukohalt on kuriteo süstemaatiline toimepanek rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvale toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused.¹⁴⁰

Vastuolud erinevate astmete praktikas puuduvad ka selle juhtiva tingimuse osas, et toimepandud õigusrikkumiste suhtes peab olema tuvastatav rikkumiste omavaheline seos.¹⁴¹ Süstemaatiliselt toimepandud süüteo jaatamiseks ei piisa üksnes kolmest õigusvastasest teost lühikese aja jooksul, vaid nende tingimuste täitmine annab võimaluse ülejäänud asjaolude nõuetekohasuse tuvastamiseks ning toimepandud süüteod peavadi moodustama teatud sisulise süsteemi.¹⁴² Sellist tingimust ei ole karistusseadustiku kommentaaris tutvustatud. Järelikult on tegemist kohtupraktikast tulenevalt tingimusega, mis käesolevaks hetkeks on kohtute poolt kohaldatav ühe süstemaatilise süüteo toimepanemise lahutamatu tunnusena. Analüüsitud kohtupraktika kohaselt on oluliseks asjaoluks see, et süstemaatiliselt toime pandud õigusvastased teod on kinnitatavad juhul, kui selline käitumine on inimese igapäevase käitumise loomulikuks osaks kujunenud – elustiil. Erisused tulevad välja siis, kui hakatakse tuvastama molukorda, millest ajendatuna rikkumis toime on pandud. Ennekõike on oluliseks asjaoluks eluliselt vajalike toodete hankimine – toidu ja olmekauba vargused. Samuti nähtub, et rikkumis pannakse toime ka sisuliselt harjumuslikust käitumisest lähtuvalt – varastades kauplustest lihtsalt tulenevalt käitumismustrist mitte vajaduspõhiselt.

¹³⁹ Vähemalt kolme toimepandud süütegu kui süstemaatilisuse mõiste ühte eeldust, on põhjalikumalt käsitletud käesoleva töö peatükis 3.1.

¹⁴⁰ RKKKo nr 3-1-1-22-97.

¹⁴¹ VMKo 1-11-13859.

¹⁴² TrtRnKo 1-11-11324.

Sisulise süsteemina käsitletakse süütegude toimepanija isikut ning tema poolt toime pandud süütegusid samastatakse elustiili lahutamatu osana. Samas ei oma sisulist tähtsust asjaolu, kas isik on varasemate õigusrikkumiste eest süüdi mõistetud (õiguslik retsidiiv) või on need tuvastatud ühes menetluses (faktiline retsidiiv).¹⁴³ Oluliseks on aga asjaolu, et süütegusid toime pandud isik paneks õigusrikkumisi toime oma igapäevase elu lahutamatu osana.¹⁴⁴ Kehtivast kohtupraktikast ei nähtu ka selle tingimuse sisustamise osas erinevate kohtute erinevaid selgitusi ning ei vaja siinkohal täiendavat analüüsi.

4.2.2 Vastuolud ühtse ajalise piirangu kohaldamisel

Varasemalt esitatud analüüsile tuginedes saab järeldada, et neljast käsitletud tunnusest tekitab eriarvamusi peamiselt ajalise piirangu ühtne kohaldamine. Karistusseadustiku kommentaar sätestab üheselt, et toimepandud õigusrikkumiste ajaline vahe ei tohi olla väga pikk (nt mitte üle aasta).¹⁴⁵ Selle näol on antud kohtutele suunis ajalise piirangu tuvastamise osas. Sellist käsitlust toetas ka erialane kirjandus.¹⁴⁶

Käesolevaks hetkeks on täienenud teemakohane erialakirjandust ning uuemad allikad jätavad välja viited konkreetsele piirangule ühe aasta näol, vaid tuuakse välja asjaolu, et süstemaatilise moodustamiseks ei ole oluline ajavahemik, kuid samas ei saa see siiski olla väga pikk¹⁴⁷. Sellest hoolimata ei ole aga võimalik kohtupraktika ümberkujundamine ainult ühe erialase õpiku sõnastuse muutumisel. Paraku ei ole lisandunud erialakirjandust, mis laiemalt seda teemat siiski käsitleks.

Eeltoodust tulenevalt järeldub, et madalama astme kohtud peaksid Riigikohtu lahendeid käsitlema kui nõrgalt kohustavaid ning enda seisukohtade kujundamisel neist võimalusel ka lähtuma.¹⁴⁸

¹⁴³ KarS komm.vln. § 81 lk 302, RKKKo 3-1-1-31-08.

¹⁴⁴ VMKo 1-11-12153, VMKo 1-15-2301.

¹⁴⁵ KarS komm.vln. § 199 lk 356.

¹⁴⁶ J.Sootak. Juura 2009 lk 40, märgib ajalise piiranguna ühe aasta pikkuse perioodi.

¹⁴⁷ J. Sootak, M.Kairjak, 2012, lk 36.

¹⁴⁸ Riigikohtu otsustest kui nõrgalt kohustavatest allikatest on ülevaade käesoleva töö peatükis 4.1.

Riigikohus on oma lahendis 3-1-1-87-08 järeldanud, et kindel ajaline piirang sõstemaatilisuse jaatamise seiukohalt ei ole esmatahtis. Selliselt antakse uuendatud lähenemine kogu mõiste sisustamiseks.

Laiemalt on ajalise piirangu motiivi vaadelnud ka madalama astme kohtud. Ringkonnakohus on oma 17.08.2012.a otsuses aastase piirangu suhtes kujundanud omapoolse seisukoha, asudes seisukohale, et raske on rääkida varavastase süüteo toimepanemisest, mis on enda olemuselt isikule elatiseks või püsivaks/alatiseks sissetulekuallikaks, kui isik tabatakse 12 kuu jooksul kolmel korral vähem kui 64 eurot maksva vallasasja varguselt.¹⁴⁹ See aeg peab olema kohtu hinnangul märkimisväärselt lühem ning kohtukolleegium leiab, et süstemaatilisusest saab ajalise kriteeriumi tähenduses rääkida juhul, kui need kolm väheväärtusliku vallasasja vargust on pandud poole aasta kestel.¹⁵⁰

Selliselt annab Ringkonnakohus omapoolse kitsendava tõlgenduse lähtudes ennekõike iseenda äranägemisest. Viidatud lahendist ei nähtu mingeid erisusi ega lünki, mille täitmine oleks kohtu poolt esmavajalik ühtse kohtupraktika kujundamise eesmärgil. Seega tekivad kõrvalekalded Riigikohtu praktikast juba Ringkonnakohtu tasandil. Selliselt tekib olukord, kus kahtluse alla võib seada ühtse kohtupraktika ning õiguspärase ootuse kujunemise võimaluse.

Magistritöö koostamisel vaadeldud madalama astme kohtulahenditest nähtub, et ajaline kriteerium on küll koossseisutunnusena oluline, kuid seda hinnatakse tegude sisemise seose analüüsi juures. Seega ei saa ajalise piirangu kohaldamist pidada jäigaks ning kindlat fikseerituks. Eelnevast analüüsist nähtub, et madalama astme kohtud lähtuvad selle punkti osas ennekõike sisetunnetusest ning konkreetse kaasuse asjaoludest.

Eeltoodud analüüsist ning läbitöötatud kohtulahendite pinnalt saab ühelt poolt nõustuda asjaoluga, et ajaline piirang ei oma olemuslikult ülekaalukat tähtsust. Kohtud on põhjendanud,

¹⁴⁹ Vaadeldud kohtulahend on koostatud enne viimase KarSi redaktsiooni jõustumist. Kehtiva õiguse kohaselt on väheväärtusliku asja väärtuseks 20-kordne päevamäär ulatus ehk 200 eurot.

¹⁵⁰ TrtRnKo 1-11-11324, p 7.1.

et ennekõike on süstemaatiliselt toimepandud süütegude puhul oluline, et tuvastatavad oleksid kõik vajalikud tunnused ning see, et need moodustaksid õigusrikkuja käitumise kirjeldamiseks tervikpildi. Praeguseks liiguvad madalama astme kohtud oma praktikas selle suunas, et ajalist kriteeriumit analüüsitakse ennekõike elustiili ja käitumisharjumuste hindamise juures, saades selliselt põhjalikuma ülevaate toimepanija käitumismustritest ning võimaluse anda hinnang ka võimalike rikkumiste toimepanemise kohta tulevikus.

4.3 Ülevaade tekkinud probleemidest

Käesoleva tööga on püütud välja tuua kehtivas kohtupraktikas ilmnevaid vastuolusid. Kuna tegemist on mõistega, mida kehtiv seadus küll mainib, kuid ei anna sellel ammendavat sisu, on kehtiv kohtupraktika järgmiseks allikaks, mille alusel on võimalik kujundada õiguspärast ootust ning tuvastada ühtlast õigusemõistmist.¹⁵¹

Paraku nähtub eeltoodud kohtulahendite analüüsi pinnalt, et mitte kõik kohtud ei pea nendest põhimõtetest kinni, andes süstemaatilise toimepandud süütegude mõistele omapoolseid täiendavaid täpsustusi. Paraku ei nähtu, et selliseks tegevuseks oleks alati otsene vajadus. Kohus võib ja on sisuliselt kohustatud andma õiguslikke põhjendusi olukordadele, kus seaduses on tekkinud lünk, kuid tegelik olukord nõuab reguleerimist.¹⁵²

Esitatud analüüsi kohaselt ei teki et üheski kohtuastmes vaidlust süstemaatilise süütegude toimepanemise tunnuste koosseisu üle tervikuna. Samuti ei ilmne eriarvamusi ka selle osas, et alates kolmandast süüteo toimepanemisest saab lähtuda süstemaatilisest tegevusest, pidades silmas asjaolu, et kaks toimepandud süütegu moodustavad korduvuse KarS § 199 lg 5 p 4 mõistes. Samas on oluline, et need kolm toimepandud süütegu moodustaksid teatava tervikliku süsteemi, mis on otseselt seotud toimepanija isiku ning tema eluviisiga, mis

¹⁵¹ Riigikohtu lahendeid kui nõrgalt kohustavaid allikaid vaatleb käesoleva töö peatükk 4.1.

¹⁵² Samas.

omakorda viib ajalise piiritlemise kitsaskohani.¹⁵³ Seega on käesolevas töös esitatud nelja tingimuse puhul peamiseks kitsaskohaks ajaline piirang. Kui varasem kohtupraktika nõustus üheselt ka selle osas, et ajalist siduvust vaadeldakse aastase perioodi ulatuses, siis uuem madalama astme praktika on siinkohal tekitanud omapoolse nägemuse ning piirab seda kuue kuu pikkuseks.¹⁵⁴ Analüüsitud praktika pinnalt ei too aga üksi kohus välja otsest põhjendust asjaolule, miks peetakse vajalikuks Riigikohtu kehtivast praktikast kõrvalekaldumisi.

Varasemalt on töös välja toodud, et kohus peab küll lähtuma iga asja lahendades konkreetse asja kohta käivatest materjalidest ning asjaoludest, kuid samas ei tohi ilma otsese vajaduse ning argumenteeritud põhjendusega kujundada oma otsust kehtivast praktikast täielikult erinevaks.

Vaadates madalama astme kohtupraktika suurt ning üha kasvavat hulka, saab järeldada, et süstemaatiliselt toimepandud õigusrikkumiste näol on tegemist koosseisuga, mis esineb kohtupraktikas üsna sagedasti.¹⁵⁵ Samuti ei nähtu, et süstemaatiliste süütegude toimepanemise eest karistatud isikud on karistuse kandmise tagajärjel täielikult ühiskonda sobituvad. Kuna paljudel juhtudel on tegemist isikutega, kes peavad õigusvastaselt toime pandud süütegusid oma igapäeva elu normaalseks osaks, käsitledes oma tegevust kui igapäevase sissetuleku allikat, ei saa analüüsitud kohtupraktika pinnalt üldistades väita, et nende isikute näol oleks tegemist elustiili muuta soovivate isikutega. Seega on olukord, kus süstemaatiline süütegude toimepanemine on sisuliselt taastootlik olukord, kus elatise hankimiseks pannakse korduvalt toime õigusrikkumisi.

Sellest tulenevalt peaksid kohtud lähtuma ennekõike asjaolust, et juhul, kui üheks eelduseks on asjaolu, et isik paneb õigusvastaseid tegusid toime ennekõike oma elustiilist tulenevalt, tekib sellest tulenevalt kõikide tema poolt toime pandud rikkumiste vahele vajalik olemuslik seos.¹⁵⁶ Ehk elukutseline varas tegutsebki elatise saamise eesmärgil, pidades sellist käitumist ainsaks võimalikuks sissetuleku saamise allikaks. Selline tegevus eeldab enamasti aga pidevalt uute süütegude toimepanekut. Kuna antud juhul lähtume ideest, et tegemist on

¹⁵³ TrtRnKo 1-11-11324.

¹⁵⁴ Samas.

¹⁵⁵ HMKo 1-13-10842, HMKo 1-16-627.

¹⁵⁶ Süütegude vahel tekkivat olemuslikku seost käsitleb käesoleva töö peatükk 3.1.

ennekõike sissetuleku saamise viisiga, siis on see sage tegevus ning olenevalt süüteo esemest on siiski alust eeldada, et enamasti on isikul põhjust õigusrikkumisi toime panna sagedamini kui kord aastas.

Eespool on välja toodud kinnitavad asjaolud, mille kohaselt on esmaseks õigusallikaks kohtumõistmise korral vaieldamatult seadus, sobiva seaduse puudumisel või õigusliku lünga ilmnemisel on aga kohtutel teatav kohustus oma otsustes tekkinud olukorda reguleerida, esitades omapoolsed põhistatud seisukohad, luues selliselt alust edasise õiguspraktika kujunemisele. Antud juhul on peamise õiguslünkade täitjana silmas peetud ennekõike Riigikohtu.¹⁵⁷ Sellest tulenevalt saab eeldada, et madalama astme kohtud kujundavad oma seisukohti eeltoodule tuginedes ning seadusest ja Riigikohtu praktikast lähtuvalt.

Olukord, kus madalama astme kohtud ilma näilise põhjuseta oma seisukohti olemasolevatest erinevaks hakkavad kujundama ei ole eeltoodud analüüsist lähtuvalt aktsepteeritav. Kohtupraktika kujunemise ja kujundamise idee seisneb ennekõike ühtse õiguskindluse loomisel, mille üheks osaks on ka õiguspärase ootuse kujundamine. Kardinaalsed muudatused seisukohtades ei teeni aga eeltoodud eesmärki. Põhjust radikaalseks meelemuutuseks peaksid ennekõike andma kohtu poolt läbivaadatavad materjalid ning nendest nähtuvad erakordsed asjaolud.

Kuna süstemaatilise õigusrikkumise mõiste moodustavad neli tingimust selliselt, et ühtegi tingimust ei tohi koosseisu tekkimiseks välja jätta on oluline, et kehtiv kohtupraktika annaks sarnastele olukordadele ka võimalikult sarnaseid hinnanguid ning põhistusi. Ilma eriliste ja ennenägematute asjaoludeta ei ole kohtul põhjust eeltoodud analüüsile tuginedes ka oma seisukohti meelevaldselt ümber kujundada.

Seega on põhjendatud, et madalama astme kohtud lähtuvad ennekõike kehtivast Riigikohtu praktikast, käsitledes neid lahendeid juhistena omapoolsete seisukohtade kujundamisel ning sellest tulenevalt aidates kaasa ühtse kohtupraktika tekkimisele.

¹⁵⁷ Eesti Vabariigi Riigikohus, 2005.

Esitatud analüüsist ei nähtu, et kehtestatud ajalise piirangu – üks aasta – puhul ilmneksid asjaolud, mis välistavad süstemaatiliselt õigusvastaseid tegusid toimepaneva isiku tegevust tuvastada. Kohtute nägemus, mille kohaselt on piisavaks ajaliseks piiranguks kuni ühe aasta pikkune aeg on optimaalne periood, mis annab võimaluse kohtul hinnata ennekõike tegude toimepanija isikut ning tema enda kehtivaid väärtushinnanguid ning sellest tulenevalt ka igapäevast elukorraldust ning käitumisharjumusi.

4.3.1. Ettepanekud

Eeltoodust analüüsi pinnalt tuleks süstemaatilise süüteo toimepanemine sätestada selliselt, et peamisteks koosseisu tunnusteks on vähemalt kolme, omavahel süsteemi moodustava, süüteo toimepanek kuni ühe aasta jooksul isiku poolt, kellele süütegude toimepanemine on kujunenud elustiiliks või lahutamatuks käitumisharjumuseks igapäevases elus.

Käesoleva töö autor ei näe vajadust muuta hetkel kehtivat sätet. Võttes arvesse, et Riigikohtu lahendite puhul tegemist siiski kriminaalmenetlusõiguse allikatenä küsimustes, mis ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates või on tõusetunud seaduse kohaldamisel. Seega oleks ennekõike ühtse kohtupraktika kujundamise ning õigusselguse huvides oluline ennekõike see, et oleks tagatud madalamate astmete kohtute piisav teadlikkus varasemast Riigikohtu praktikast ning juba esitatud seisukohtadest. Käesoleva töö autor nõustub asjaoluga, et pidevalt arenevas ühiskonnas muutuvad ka toimepandud rikkumiste olemus ning kirja pandud õigusega ei ole võimalik ette näha kõiki tekkida võivaid reguleerimist vajavaid olukordi. Sellest tulenevalt on igati põhjendatud olukord, kus tekkiva lünga täitmise kohustuse võtab endale Riigikohus, kohaldades olemasolevaid sätteid analoogia ning varasema kogemuse pinnalt selliselt, et koostatud ning võimalikult põhistatav otsus oleks piisavaks allikaks järgmise analoogse olukorra reguleerimisel.

Eeltoodu üheks pooltargumendiks oleks asjaolu, et selliselt oleks kohtutel kohustus kujundada ühtset praktikat ning selliselt luua ühetaoline mõiste kasutamine kõikides kohtuastmetes, tagades sellega ühetaolise kohtupraktika kujunemist. Eeltoodule tuginedes peaks

kohtupraktika kujundamisel lähtuma ennekõike olukorra tegelikest tingimustest. Asjaolude tõlgendamisel ei tohiks lähtuda kohtu soovist omapoolset arvamust lisada vaid reaalsest vajadusest olemasolevat praktikat muuta, lähtudes ennekõike kohtuasja tegelikest oludest.

Teise pooltargumendina toob töö autor välja asjaolu, et ühtlase, läbinähtava ning arusaadava kohutpraktika pinnalt on võimalik kaitsta ka õiguspärase ootuse põhimõtet. Võttes arvesse, et Riigikohtu lahendeid käsitletakse siiski kohustavate õigusaktidena tuleb sellest tulenevalt ka silmas pidada, et ühtne kohtupraktika tagab inimesele ülevaate ning teadmise, et esitatud seisukohad on püsivad ning neis ei viida sisse ootamatuid muutusi vastavalt kohtuniku äranägemisele. Ühtse käsitluse kohaldamisel kujundatakse põhjendatult õiguskindlust ning kaitstakse ka õiguspärase ootuse põhimõtet.

Praeguse kohtupraktika pinnalt ei saa nõustuda sellega, et madalama astme kohtud oleksid piisavalt kohaldanud olemasolevaid Riigikohtu seisukohti. Võttes arvesse, et tegemist on sagedaselt toime pandava koosseisuga, millest tulenevalt on ka sellekohast madalama astme kohtupraktikat piisavalt, saab siiski väita, et kohtud annavad võrdlemisi ühekülgsed ning üldiseid selgitusi oma otsuste kujundamisel. Ka madalama astme otsused peavad olema piisava põhjalikkusega koostatud. Peab nähtuma kogu protsess, mille alusel kohus oma seisukoha on kujundanud. Kohtuotsuse pinnalt peaks olema võimalik tuvastada kohtu mõttekäik piisava ammendatusega. Seega on tänaseks olemas küll piisavalt suur maht kohtuotsuseid kuid siinkirjutaja väidab, et trafaretsete sisudega ning pealiskaudse põhistusega otsused ei anna võimalust ammendavate seisukohtade ning ühtsete arvamuste kujundamiseks selliselt, et tekiks ühtne ning terviklik käsitlus süstemaatiliselt toimepandud rikkumiste käsitlusest.

Eeltoodud autoripoolsele ettepanekule saab siiski ka vastuargumente esitada. Peamise vastuargumendi saab siinkohal välja tuua tööd läbiva kitsaskoha kaudu. Ajalise piirangu määramine aasta pikkuseks võib siinkohal anda süütegude toimepanijatele siiski teatava juhtnööri oma õigusvastaste tegude toimepanemiseks läbimõeldud süsteemi alusel. Eriti juhul, kui toime pannakse vargusi mitte elatise või tulude saamise eesmärgil vaid ennekõike harjumusest või mõnest muust välisest tegurist tingitult.

Käsitletud kohtupraktika pinnalt nähtub, et vaadeldud süütegude toimepanijad on suures enamuses isikud, kes panevad süütegusid toime vaatamata sellele, kas ajalise piiranguna kohaldatakse aastast või kuuekuulist tähtaega. Seega ei pruugi kindlapiiriline olukorra fikseerimine anda soovitud tulemust, tekitades vaid kohtutes ebamugavaid olukordi, kus varasem praktika ei ole mitte juhiseks vaid rangelt kohaldatavaks ettekirjutuseks, mida ei ole võimalik vastavalt olukorrale ning vajadusel mõistlikult kohandada.

Selline käsitus ei võimaldaks kohtutel lahendada toimepandud õigusrikkumisi toimunu pinnalt vaid kammitseks neid ennekõike kohaldama olemasoleva seaduse kõrval ka varasemaid Riigikohtu seisukohti.

Käesolevas töös on välja toodud mõte, et pidevalt arenevas ühiskonnas ei saa seadus olla jäik. Ennekõike peaks seaduse eesmärk olema võimalikult laiapõhjaliste tegevusjuhiste andmine. Selliselt on võimalik seda kohaldada võimalikult ulatuslikult ning vastavalt vajadusele, lähtuda täiendaval tõlgendamisel muuhulgas ka Riigikohtu praktikast. Peamise kitsaskohana näeb käesoleva töö autor ennekõike asjaolu, et olemasolevaid Riigikohtu lahendeid kohaldatakse madalama astme kohtute poolt valikuliselt – andes vastavalt vajadusele kuid vahel tundub, et ka omavoli alusel tõlgendatavale olukorrale omapoolne täiendav tahk. Selline lähenemine ei pruugi aga teenida lõplikku eesmärki – ühtse kohtupraktika kujundamist ning õigusselguse säilitamist.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli läbi kohtupraktika analüüsi tuua esile kitsaskohad, mis tekivad mõiste – süstemaatiliselt toimepandud õigusvastaste tegude sisustamisel. Koostatud tööst tuleb välja, et osaliselt on tekkinud olukord, kus ilma otsese vajaduseta ning nähtava õiguslüngata on madalama astme kohtud asunud eelduslikult kohtupraktika rikastamise eesmärgil kujundama ümber varasemat käsitlust vaadeldud mõistest.

Riigikohus selgitab oma varasemas praktikas, et kuriteo süstemaatiline toimepanemine ei iseloomusta kriminaalkodeksi eriosa samas paragrahvis ettenähtud kuriteo toimepanemise kordi vaid osutab samaliigilise kuriteo jätkuvale toimepanemisele. Süstemaatilisuse kui vastustust raskendava koosseisulise asjaolu kehtestamisega on seadusandja osutanud sellele, et mõnda liiki kuriteo jätkuva, kuid samas süstemaatilise iseloomuga toimepanek on sedavõrd ohtlikum, et seda tuleb käsitleda kriminaalkodeksi eriosa vastava paragrahvi erinevas lõikes, kehtestades sellise tegevuse eest rangema karistuse. Kuriteo süstemaatiline toimepanek on rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvale toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused¹⁵⁸.

Sellest tulenevalt saab välja tuua süstemaatilise tegevuse, mis on peamiseks iseloomustavaks terminiks kogu mõiste sisustamisel. Süstemaatilise varguse mõistet on Riigikohtu kriminaalkolleegium oma praktikas esmakordselt käsitlenud kohtuasjas 3-1-1-87-08. Nimetaud otsuses selgitatakse esmalt, et süstemaatilise süütegude toime panemise on seadusandja KarS § 199 lõike 2 punktis 9 kuriteona kriminaliseerinud just seetõttu, et isiku õiguskorda ründav tegevus on järjepidev, võõra omandi rikkumine isiku poolt üha kordub¹⁵⁹. Selline käsitlus on kujunenud teedrajavaks juhiseks edasise kohtupraktika kujundamisel, kus peamised tunnused on selgelt välja toodud.

Käesolev töö annab ülevaate süstemaatiliselt toime pandud õigusvastaste tegude mõistele lähtudes siseriiklikust kohtupraktikast ning erialakirjandusest. Töös antakse ülevaade mõiste

¹⁵⁸ RKKKo 3-1-1-22-97.

¹⁵⁹ RKKKo 3-1-1-87-08.

moodustavatest elementidest, mis koos esinedes annavad võimaluse rääkida süstemaatilise süüteo toimepanemise koosseisu esinemisest, millest nähtub mõiste kujunemine ning muutumine. Sellisest käsitlusest tulenevalt nähtub, et madalama astme kohtutel tuleb oma praktika kujundmaisel lähtuda ennekõike varasematest Riigikohtu seisukohtadest tagades selliselt ühtlase ja jätkusuutliku õiguspraktika tekkimise.

Töö esemeks on korduvate süütegude olemuse avamine kohtupraktika analüüsi kaudu, tuues välja süstemaatiliste õigusrikkumiste kõrval ka jätkuvad ja vältavad süüteod. Selliselt tuleb esile süstemaatiliste süütegude mõiste olemus ning selle mõiste kujunemine ning muutumine aja jooksul lähtuvalt siseriiklikust kohtupraktikast. Kuna vaadeldava teema osas puudub ammendav erialane kirjandus, on töö koostamisel peamiste allikate kasutatud kohtupraktikat, kuigi lähtesuundi andvaid Riigikohtu lahendeid on antud teema kohta võrdlemisi vähe, on madalama astme kohtud asunud seda aja jooksul siiski omapoolsete tõlgendustega täiendama. Ammendava süstemaatilise analüüsi kujundamine eeldab aga varasemat valdkonna käsitlust ning pikemaajalist kohtupraktikat.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks, millest esimeses peatükis avatakse korduvate süütegude toimepanemise mõiste olemus ja tagamaad, mille kohaselt pidas Riigikohus enne KarS-i jõustumist vajalikuks tuua eraldi välja süstemaatilise süütegude toimepanemise mõiste ning kohaldada sellele ka rangemat karistust. Riigikohus selgitab oma varasemas praktikas, et kuriteo süstemaatiline toimepanemine ei iseloomusta kriminaalkoodeksi eriosa samas paragrahvis ettenähtud kuriteo toimepanemise kordi vaid osutab samaliigilise kuriteo jätkuvale toimepanemisele. Süstemaatilisuse kui vastustust raskendava koosseisulise asjaolu kehtestamisega on seadusandja osutanud sellele, et mõnda liiki kuriteo jätkuva, kuid samas süstemaatilise iseloomuga toimepanek on sedavõrd ohtlikum, et seda tuleb käsitleda kriminaalkoodeksi eriosa vastava paragrahvi erinevas lõikes, kehtestades sellise tegevuse eest rangema karistuse. Kuriteo süstemaatiline toimepanek on rangelt järjekindel, pidevalt korduv tegevus. See osutab mingit liiki kuriteo jätkuvale toimepanemisele, püstitatud kuritegeliku

eesmärgi etapiviisilisele realiseerimisele, kusjuures neid etappe seovad teatavad ühised sisemised tunnused¹⁶⁰.

Töö teine osa annab ülevaate jätkuvast vältavast süüteost. Selle peatüki eesmärgiks on avada nende koosseisude tunnused selliselt, et ka kõrvaltvaatajal tekiks arusaam ning oskus sisuliselt nendel kolmel erineval koosseisul vahet teha. Süstemaatiliste süütegude toimepanemiseks on vaja tuvastada vaadeldava mõiste ainuomased tunnused. Riigikohus on leidnud, et süstemaatiliselt toimepanduks saab pidada sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks episoodi annavad üksnes korduvuse¹⁶¹. Seega on Riigikohus toonud välja kindla seisukoha, mille tulemusena on võimalik küll kaht esmapilgul näiliselt sarnast olukorda siiski erinevalt käsitleda vaadeldes ennekõike koosseisudele omaseid tunnuseid. Siinjuures on oluline silmas pidada, et süstemaatilisuse mõiste kõrval on sarnaste koosseisudena ka korduvalt ja vältavalt toime pandud süüteod.

Käesolevas töös antakse ülevaade mõlema koosseisu olemusest, mis võimaldab paremini mõista süstemaatiliste süütegude eritunnuseid ning vältida edaspidi näiliselt sarnaste koosseisude samastamist, kuna esmapilgul võivad toimepandud süüteod olemuselt sarnased näida.

Töö kolmas osa keskendub süstemaatiliselt toime pandud süütegudele. Käesoleval hetkel lähtuvad madalama astme kohtud oma otsustes süstemaatiliste õigusvastaste tegude põhistamisel ennekõike eeltoodud Riigikohtu seisukohtadest ning annavad omapoolseid täiendavaid seisukohti ja kommentaare. Samas nähtub, et süstemaatiliste süütegude toimepanemise rohkus tekitab olukorra, kus kohtud peavad vajalikuks ka omapoolse tõlgenduse lisamist, kuna Riigikohtu seisukohad ei kajasta ammendavalt vaadeldavat mõistet.

Kolmanda osa alapeatükid avavad kõigi nelja eelduse – (vähemalt) kolme toimepandud süüteo, süütegude omavahelise seose, ajalise piirangu ning süütegude toimepanemine kui elustiili tagamaad.

¹⁶⁰ RKKKo 3-1-1-22-97.

¹⁶¹ RKKKo nr 3-1-3-9-00.

Käsitledes siseriiklikku kohtupraktikat töö peamise allikana on käesoleva töö neljanda osa eesmärk tuua välja asjaolu, mille kohaselt tuleks vaadelda Riigikohtu lahendeid kui nõrgalt kohustavaid õigusallikaid ning seega otseseid ettekirjutusi madalama astme kohtutele oma otsuste koostamisel. Sellele tuginedes tuuakse esile neljanda peatüki teises alapeatükis vastuolud olemasoleva kohtupraktika osas, millest nähtub madalama astme kohtute praktika analüüsi tulemusena see, et ilma eritunnuste ja ettenägematute olukordade reguleerimise vajaduseta kujundatakse ümber kehtivat praktikat.

Eeltoodust tulenevalt jõuab käesolev töö ettepanekuteni, mille kohaselt, tuleks jätkuvalt kinni pidada kehtivatest normidest ning tingimustest, mille kohaselt ei ole ilma mõjuva põhjuseta kohtul õigust kehtivat praktikat ümber vormida. Kohtute eesmärk on reguleerida tekkivaid olukordi selliselt, et oleks tagatud teatav õiguslik järjepidevus ning täidetud saaks osapoolte õiguspärase ootuse põhimõte.

SYSTEMATICALLY COMMITTED OFFENCES – THE NATURE AND CONCEPT ACCORDING TO ESTONIAN CASE LAW.

SUMMARY

The Estonian Penal Code in force (hereinafter PC) sets forth criminal responsibility for a systematic larceny (§199 (2) 9) of the PC), yet it fails to define the concept further as well as elaborate on the fulfilment of the necessary elements of this offence.

Prior to entry into force of the PC, the Supreme Court of Estonia (hereinafter SC) clarified as per its practice the nature of a systematic offence and adopted a stance on the given matter pursuant to these rulings.

The importance of this Master's thesis resides in the fact that despite the existing legislation and clear position of the SC, the inferior courts have started to expand the nature and concept of systematic offences in their case law. It is partly due to the divergent character of these offences; however, it has brought about a situation where, in the light of the inferior courts' judgements, the uniform understanding has become blurred and this in turn could result in a failure to efficiently form any legitimate expectations.

The crux of this paper is that at the moment a situation has emerged where without any immediate need or obvious legal gap the lower courts have started, presumably with a view to enrich the case law, to revise the formerly held views on the given issue. Taking into account the substantial volume of the inferior courts' case law one can assume that the elements constituting systematic offences tend to arise fairly often. A situation where courts of lower instance start setting their position apart from the predominant one without a valid reason is not acceptable. The idea behind the evolution and development of case law is founded primarily upon the establishment of consistent legal certainty inextricably linked to the formation of legitimate expectations. However, radical changes fail to serve the said purpose. Such fundamental transformation should be necessitated, first and foremost, only by the cases heard and their exceptional circumstances. As the concept of a systematic offence is

characterised by four conditions all of which have to be present concurrently in order to constitute the necessary elements, it is imperative that similar situations result in comparable legal assessment and reasoning. As per the above analysis, without any special or unforeseeable circumstances the judiciary should refrain from arbitrary reformulation of their position.

This thesis purports to evaluate the concept of systematically committed offences as perceived in the Estonian legal system and provide a fairly exhaustive analysis of the former by relying on the available legal literature and national case law.

Today the judicial practice has entailed a situation where the basic principles adopted by the SC serve as general guidelines and the case law of lower courts fails to significantly contribute to the concept in question. In the interest of the consistent treatment of the concept and harmonised case law, the term of systematically committed offences ought to be addressed within a well-defined framework. At present we are facing the fact that lower courts express previously unreported views in their judgements without any actual need for this.

On 28 July 2008 the Amendment Act of the Penal Code (published in State Gazette I, 2008, 33,299) entered into force whereby clause 9 was added to amend §199 (2) of the PC i.e. stipulating a criminal sentence for a systematic larceny. The element of a ‘systematic larceny’ was inserted into §218 (1) of the PC to preclude systematic larcenies from being classified as misdemeanours under this section. The legislation in place has not defined the concept of a systematic larceny.¹⁶² The explanatory memorandum of the Draft Amendment Act of the Penal Code reveals that a systematic element is deemed to be present in the commission of at least three offences characterised by a persistent, constantly repeated activity.¹⁶³

Thus, it appears that a systematic activity is the key characteristic determining the meaning of the entire concept. The concept of a systematic larceny was first addressed by the SC in its decision no. 3-1-1-87-08. In this case, the court expounded that the commission of a

¹⁶² Supreme Court Criminal Law Chamber decision 3-1-1-87-08 (available in Estonian).

¹⁶³ Explanatory Memorandum of the Draft Amendment Act of the Penal Code. Available online (in Estonian).

systematic offence has been criminalised by the legislature in §199 (2) 9) of the PC mainly because the offender violating the legal order is persistent in his activities, he repeatedly interferes with another's ownership.¹⁶⁴ This approach lays down detailed guidelines for defining future case law with all the necessary elements expressly provided for.

This paper indicates that after examining the relevant case law it appears that the concept of a systematically committed offence has been adequately defined leaving no room for dispute. However, the actual situation tends to be more contentious as courts still continue to construe systematic offences differently.

Thus, it can be concluded that the consistent application of uniform reasoning is a sign of a well-regulated and functioning system with minimal chance of disputes and dissenting opinions. This, however, is debatable. More and more case law from inferior courts appears containing novel judicial approaches. This is a telling argument allowing some leeway to scrutinise the present situation and consequently adopt alternative viewpoints. However, there is also the risk that different courts attribute different meanings to identical concepts which leads to absence of one conclusive understanding of the same phenomenon. Due to the divergent judicial practice no clear legitimate expectations can be formed as there is no integrated approach to this issue.

However, a systematic larceny should not be confused with an intermittent larceny in which the offender commits at least two acts targeting one and the same object, the latter is committed with common intent directed at bringing about a common criminal consequence or achieving a common objective and the acts are separated from one another by a short period of time.

This thesis sets out to explain the nature of repeat offences by analysing the relevant case law, and although the main focus is on systematic offences, intermittent and continuous offences are accorded some importance too. This helps to grasp more easily the nature of systematic offences as well as their development and modification in time in line with our national case law. As no comprehensive literature is available on the topic today, this paper has been

¹⁶⁴ Supreme Court Criminal Law Chamber decision 3-1-1-87-08, paragraph 8 (available in Estonian).

prepared primarily by examining the relevant Estonian case law, and while the SC decisions of some persuasive authority are relatively sparse, the inferior courts have started to fill the gap with their own constructions. However, any systematic in-depth legal analysis presupposes the existence of earlier scientific research in the field together with longstanding judicial practice. Therefore, by relying on the case law and relevant literature, this paper attempts to provide an overview of the development and modification of the concept which would enable to anticipate the potential divergent views in the future and, in the light of existing information, establish a general framework as to the commission of repeat offences.

This thesis is composed of four chapters, the first of which introduces the essence and background of commission of repeat offences pursuant to which, prior to entry into force of the PC, the SC deemed it necessary to specify the concept of commission of systematic offences and impose a more severe sentence therefor. The SC has explained in its earlier practice that the notion of systematic commission does not apply to the number of times an offence, provided for in the same provision of the special part of the PC, is committed but rather refers to the intermittent commission of the same type of offence. By stipulating that the systematic aspect constitutes an aggravating circumstance, the legislator has set forth that the intermittent as well as systematic character of some offence is so dangerous that it warrants a separate subsection of the relevant provision in the PC and that these offences should carry a more severe punishment. The systematic commission of a criminal offence is a strictly persistent, a constantly repeated activity. It comprises the repeated aspect of a crime, the criminal intent of which is achieved during different stages interconnected by certain common internal features.¹⁶⁵

The second part of the paper discusses intermittent and continuous offences. This chapter sets out to explain the elements of these offences so that a person lacking relevant expertise could still differentiate between those three types in practice. The commission of systematic offences requires the identification of unique features peculiar to the offence in question. The SC has held that systematic commission can only be applied to a criminal offence which consists of at least three episodes as only two of them amount to repeat offending.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Supreme Court Criminal Law Chamber decision 3-1-1-22-97 (available in Estonian).

¹⁶⁶ Supreme Court Criminal Law Chamber decision 3-1-3-9-00 (available in Estonian).

Therefore, the SC has established a fundamental principle which helps to distinguish between two situations, although seemingly similar at first, by ascertaining the necessary elements of such offences. Here, it is important to note that besides the systematic nature of an offence, there are also two rather similar offences committed either intermittently or continuously.

The findings of this thesis support the author's recommendation to continue adhering to the norms and requirements already in force which stipulate that without a compelling reason the judiciary is not entitled to amend the existing practice. The courts should adjudicate the cases at hand so as to ensure a certain level of legal continuity and allow the principle of legitimate expectations of parties to take effect.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandusallikad

1. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
2. E. Kergandberg, M.Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2011.
3. I. Lillo. Täitevvõimule delegeeritud seadusandlus. Juridica 2000/X.
4. J. Sootak. Varavastased kuriteod. Juristide Täienduskeskus 1997.
5. J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
6. J. Sootak. Õpetus karistusseadusest. Juura: Tallinn 2003. II täidetud väljaanne.
7. J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2007.
8. J. Sootak. Korduv pisivargus ja süstemaatiline vargus. Riigikohtu kriminaalkollegiumi otsus asjas 3-1-1-36-07. Juridica 2008/VII
9. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik kommenteeritud väljaanne. Juura: Tallinn 2009, Kolmas trükk.
10. J. Sootak. Varavastased süüteod. 2. täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009.
11. J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010.
12. M. Kairjak, J. Sootak. Varavastased süüteod. 2. Tallinn: Juura 2012.
13. M. Sillaots. Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana – Juridica 2001/II
14. P. Randma. Väheväärtuliku vallasasja süstemaatiline vargus KarS § 199 lõike 2 punkti 9 tähenduses. Juridica 2013/II.
15. R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele. Tallinn 1995.
16. R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia I. Tallinn 1997.
17. S.Lind. Karistuse mõistmine ja selle põhistamine. Maakohtute praktika süstemaatilise varguse asjades. Juridica 2012/VIII.
18. Ullenbruch, T. Münchener Kommentar zum StGB, Band 1/2,1. Munich: C. H. Beck 2005.

Kasutatud kohtupraktika

RIIGIKOHTU PRAKTIKA

19. RKKKo nr 3-1-1-22-97.
20. RKKKo nr 3-1-1-42-99.
21. RKKKo nr 3-1-3-9-00.
22. RKKKo nr 3-1-4-04.
23. RKKKo nr 3-1-1-99-04.
24. RKKKo nr 3-1-1-117-05 koos Eerik Kergandbergi eriarvamusega.
25. RKKKo nr 3-1-1-99-06.
26. RKKKo nr 3-1-1-47-07.
27. RKKKm nr 3-1-1-49-07.
28. RKKKo nr 3-1-1-64-07.
29. RKKKo nr 3-1-1-31-08.
30. RKKKo nr 3-1-1-38-08.

31. RKKKo nr 3-1-1-87-08 koos Eerik Kergandbergi ja Jüri Ilvesti eriarvamustega.
32. RKKKo nr 3-1-1-1-11.
33. RKKKo nr 3-1-1-7-11.
34. RKKKo nr 3-1-1-10-14.

RINGKONNAKOHTU PRAKTIKA

35. TlnRnKo nr 1-05-1657.
36. TrtRnKo nr 1-06-7969.
37. TlnRnKo nr 1-07-12234.
38. TlnRnKo nr 1-08-2672.
39. TrtRnKo nr 1-08-7474.
40. TlnRnKo nr 1-09-18162.
41. TlnRnKo nr 1-10-10481.
42. TrtRnKm 1-11-11324.
43. TlnRnKo nr 1-11-2312/11.
44. TlnRnKo 1-12-12417.
45. TrtRnKo nr 1-13-4456.
46. TlnRNKm nr 1-15-8393.

MAAKOHTU PRAKTIKA

47. PMKo nr 1-08-10120.
48. VMKo nr 1-09-5750.
49. HMKo nr 1-09-11618.
50. HMKo nr 1-10-12786.
51. PMKo nr 1-11-524.
52. PMKo nr 1-11-5427.
53. VMKo nr 1-11-12153.
54. VMKo nr 1-11-13859.
55. PMKo nr 1-12-2899.
56. VMKo nr 1-12-11512.
57. TMKm nr 1-12-11698.
58. HMKo nr 1-13-1094.
59. HMKo nr 1-13-1180.
60. HMKo nr 1-13-1848.
61. HMKo nr 1-13-2008.
62. VMKo nr 1-13-5155.
63. VMKo nr 1-13-5170.
64. HMKo nr 1-13-10842.
65. HMKo nr 1-14-192.
66. HMKo nr 1-14-3992.
67. HMKo nr 1-14-4086.
68. VMKo nr 1-14-5824
69. HMKo nr 1-14-7231.
70. HMKo nr 1-14-7912.
71. HMKo nr 1-14-8068.
72. HMKo nr 1-14-8141.

73. HMKo nr 1-14-8387.
74. HMKo nr 1-14-8611.
75. HMKo nr 1-14-8611.
76. HMKo nr 1-14-8635.
77. HMKo nr 1-14-8639.
78. VMKo nr 1-14-8662.
79. HMKo nr 1-14-8785.
80. HMKo nr 1-14-10790.
81. VMKo nr 1-15-2301.
82. HMKo nr 1-16-627.

Kasutatud õigusaktid

83. Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT 1992, 26, 349.
84. Karistusseadustik. – RT I, 12.03.2015,21.
85. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 19.03.2015, 22.
86. Kriminaalkodeks. - RT III 2002, 11, 108 (kehtetu alates 01.09.2002).
87. Kriminaalmenetluse kodeks. - RT I 2004, 27, 176 (kehtetu alates 01.07.2004).
88. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karusseadustiku_ja_selle_ga_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf
(02.05.2016).
89. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu juurde. – Riigikogu õiguskomisjon: Tallinn 26.03.2008

Kasutatud internetipõhised allikad

90. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus:
www.koda.ee/public/KarS_MS_SK_131011.doc (02.05.2016).
91. S.Pettai. Korduv, süstemaatiline, jätkuv ja vältav süütegu. Magistritöö, Tartu: TÜ õigusteaduskond 2014, Arvutivõrgus kättesaadav :
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42791/pettai_siim.pdf?sequence=1
(02.05.2016).
92. Õiguskantsleri ülevaade seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega. Vastu võetud 26.09.2002. Arvutivõrgus kättesaadav : <https://www.riigiteataja.ee/akt/204056>.
93. Criminal Code of the Kingdom of Belgium. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

Lisa 1. Õigusaktide ja kohtulahendite lühendid

m - määrus

o - otsus

Riigigikohtu lahendite lühendid

RKÜK - Riigikohtu üldkogu

RKKK - Riigikohtu kriminaalkolleegium

Esimese ja teise astme kohtute lahendite lühendid

TlnRnK - Tallinna Ringkonnakohus

TrtRnK - Tartu Ringkonnakohus

HMK - Harju Maakohus

PMK - Pärnu Maakohus

TMK - Tartu Maakohus

VMK - Viru Maakohus

Seadused

KrK – kriminaalkodeks

KarS – karistusseadustik

KrMS – kriminaalmenetlusseadustik

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sandra Raudsepp annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: „Süstemaatiline süütegude toimepanemine - mõiste sisustamine siseriikliku kohtupraktika analüüsi kaudu“, mille juhendaja on Marko Kairjak PhD

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtajalõppemiseni;
- 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- 2 olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
- 3 kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 02.05.2016